

КИЇВ KYIW

журнал
літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

4

1957

ЛИПЕНЬ
СЕРПЕНЬ

JULY
AUGUST

KYIW

838 N. 7th St.
Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA 2-1699

LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly

Publisher and Editor Bohdan Romanenchuk

Subscription: \$3.60 per year.

Single copy: \$0.60.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 4 (42)

JULY—AUGUST, 1957

VOL. VIII

З М І С Т

1. В. Дудінцев: Не хлібом єдиним ..	129	8. П. Ковалів: Participium universale	165
2. О. Вишня: Думи мої, думи....	142	9. Рецензій й огляди:	
3. Г. Костюк: Остап Вишня	148	П. П. Грицак: G. Rhode, Die Ostgrenze Polens. С. Гординський: Леконт де Ліль, Поезії. В. Вовк, Елегії. Г. Лужницький: В. Вовк. Духи і дервиши. В. Мудрий: В. Бе- ляєв і М. Рудницький, Під чужи- ми прапорами	169
4. В. Чапленко: Остап Вишня в що- деннику	150	10. Бібліографія	176
5. О. Тарнавський: Світова літера- тура в 1956 р.	154		
6. Д. Гонта: Отаманчина	159		
7. П. Ковалів: До десятиріччя „Сла- вістики”	163		

На пресовий фонд „Києва“ зложили:

Д-р І. Домбчевський	2.00	Інж. Е. Сумик, Нептун С.	1.50
Д. Папенко, Ньюарк	1.50	Д-р Ю. Гершаковець, Маямі	1.00
В. Брикович, Філадельфія	1.50		

Всім жертвовавцям складаємо щиру подяку і просимо інших підтримати своїми
датками наш журнал.

**Просимо всіх післяплатників конегно спла-
гувати заборгованість за минулий рік та
вносити передплату за біжугий. Помагайте
нам у видаванні журналу і не робіть труд-
нощів боргами.**

B-во „Київ“

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом, чи
ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані
статті відповідають їх автори.

Передруки і переклади за згодою редакції і поданням джерела.

ЖУРНАЛ
ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ, МИСТЕЦТВА,
КРИТИКИ І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Виходить що два місяці

Редакція Колегія
Гол. ред. Б. Романенчук

Ч. 4 (42)

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ, 1957

Р. VIII.

В. Дудінцев

Не хлібом єдиним

Подаємо в перекладі два розділи голосної в останніх часах повісті сов. російського (мабуть, українського походження) письменника Володимира Дудінцева п. з. „Не хлібом єдиним“, яка в короткому часі була перекладена на двадцять кілька мов і викликала в літературисму світі широкий розголос. Друкувалася всна в рос. журналі „Новий мір“ за 1956 р.

Повість цікава тим, що в ній автор викриває й гостро критикує советський бюрократизм, продажність, партійно-клікову систему, назадництво й усякого рода шахрайства партійних вельмож, які, займаючи високі становища в уряді та судівництві, використовують їх для власного збагачення й вигоди.

Повість написана дуже майстерно й показує живі типи советської партійної бюрократії від керівника заводу до самого міністра.

Темою повісті є історія винаходу вчителя фізики Дмитра Лопаткіна, який винайшов модерну машину для виливання рур, але ніяк не може добитися „патенту“, тобто визнання свого винаходу й конструкції в советських партійно-урядових установах, де сидять високі партійні шишкі, зорганізовані в непроникненні кліки. Кілька років обивав Лопаткін міністерські пороги, писав заяви, прохання, пропозиції, скарги, вдосконалював свій винахід, але даремно. Завжди виринали якісь перешкоди, які не допускали реалізувати винахід. Головною перешкодою в реалізації Лопаткінового винаходу був „великий звоторитет“ у цих справах професор Авдієв, керівник інституту й катедри виливання, „найвизначніший“ в сов. союзі учений і дослідник, через чиї руки мусів перейти всякий новий проект чи винахід в цій ділянці. Цей найвищий науковий авторитет, на якого опінію спиралося міністерство даного ресорту, не схвалював жодного проекту, що виходив з-пода партійних кругів, які обсили інститут, НII Центроліт, уважаючи, що всякий новий винахід може вийти тільки від учених інституту.

Лопаткін не тратив усе таки надії й не піддавався. Постійно писав письма і скарги на інститут і Авдієва до міністерства, але ці скарги завжди потрапляли до того ж Авдієва, який врешті, разом із групою учених, членів інституту, подав на Лопаткіна скаргу до прокуратури за те, що він, мовляв, знеславлює советську науку й тих, що творять і розвивають ту науку.

Кінець-кінцем Лопаткін дочекався, що його покликали до проекційного інституту проектувати машину, але ворожі сили оскаржили його за зраду державної тайни і суд засудив його на заслання. А противники постаралися знищити всі його рисунки винайденої машини.

Повість все таки кінчается щасливо, перемогою Лопаткіна, завдяки діям його приятелів.

Наши уривки показують сцену в прокуратора і сцену в суді, який засудив винахідника на заслання.

У ПРОКУРАТОРА

Надійка була вже своєю людиною на Ляховій вуличці. Усе скоїлось якось само собою. А як? Це могла пояснити тільки та, що з'являлась у дзеркалі. Вона з'являлась тільки Надійці і лише насамоті, а вийшовши з кімнати, вміла відразу стати скромною, тихою і вже цілковито зникала, коли Надійка приходила до Лопаткіна й професора Буська.

Їхня кімната в той час уже змінилася. На столику з'явилася цератова скатертина, воду варили в новому чайнику, чай запарювали в маленький круглій посудинці з гострим носиком і наливали в білі німецькі горняті з берегами грубими на палець; іх важко було розбити. Все це привезла Надійка вже після того, як Дмитро Олексієвич сам ввів її в кімнату і представив професорів.

Тепер вона входила сміливо, але тихенько, щоб не перешкодити винайдникам, ставила щонебудь на стіл: якунебудь дрібницю, от як добру, міцну цукерничку. Дмитро Олексієвич хотів було запротестувати проти того роду закупів, та не зміг уже тому, що Надійка все робила розсудно, і все було недорогое й потрібне. Купуючи ті речі, вона пам'ятала про характер їхніх майбутніх власників. В крамницях керувала нею, звичайно, та хитруха, яку вона бачила в дзеркалі.

Це її голос підшепнув колись Надійці купити Дмитрові Олексієвичу сорочку й краватку. Розгорнувши кинений недбало Надійкою на стіл пакет, Дмитро Олексієвич спаленів, — вона також. Але згодом оглянув все уважніше — сорочка була з якогось особливо міцного суканого шовку — й подумав: „ця річ переживе нас усіх!“ За час недостатків у нього виробилась непереможна пристрасть до солідних і довготривалих речей. І якщо його лух в таких випадках ще протестував, то рука явно приймала подарунки. Тому він і не зумів розсердитись. А та, божевільна, хитруха, поглянула на мент переможено з Надійчиних очей, пішла в наступ, і Дмитро Олексієвич був переможений.

Надійчина писальна машинка стояла тепер також тут на столі, або відпочивала на підлозі в футлярі. Для неї вкінці знайшлось відповідне постійне заняття. Надійка перебрала на себе клопоти з листуванням Дмитра Олексієвича.

З професором витворились у неї особливі відносини. Коли вона вперше ввійшла, попереду Дмитра Олексієвича, в кімнату, старий підвісся й обімлів. Дмитро Олексієвич представив Надійку: „Ми вже знайомі“, — сказала вона, — і професор півердив, що він уже мав щастя... Він про щось здогадувався, старався бути непомітним, а коли й кидав на неї випадковий погляд із-за креслярської таблиці, то це був веселий і викривальний погляд, і Надійка відчувала приємну ніяковість, злегка шарілась...

В перших днях лютого Дмитро Олексієвич дав Надійці пакет листів, написаних великим, рішучим письмом.

— Передрукуйте, будь ласка, в чотирьох примірниках. — Він сказав це так, як говорять до секретаря, і старався не дивитись на неї.

За п'ять днів весь текст був відбитий. Вийшло дванадцять сторінок. Лист був адресований на декілька високих інстанцій і закінчувався такими словами: „Подівіться на число цієї скарги, подумайте, що вона означає і викличте мене хоча б на п'ятихвилинну розмову“.

— Чи ви згідні з текстом? — спитав Дмитро Олексієвич.

— Згідна, — прошепотіла вона...

В листі Лопаткін перечислював коротко всі свої надії й розчарування, починаючи з первого дня, коли він здав маленький технічний рисунок до бюро винаходів музгінського комбінату.

— Немає кращого способу приєднати вас до нашої боротьби, — сказав

Дмитро Олексієвич. — Ці листи ви самі віднесете і здасте у відповідні віконця. А відповідь дістанемо від одного з референтів Шутікова або від наукового співпрацівника НІЦентроліту. Увага! — Він засміявся, і Надійка здригнулась. — Прошу запам'ятати день, сьогодні сьомий лютого. Надіє Сергієвно, я вручаю вам це. Внесіть, будь ласка, в реєстр. Це буде в нас скарга число ...

— Сорок шість, сорок сім і сорок вісім, — сказала Надійка.

— Я тепер знаю, — сказав півголосом Дмитро Олексієвич до ста-рого, — треба посылати листи одночасно на кілька адрес. Треба бити не в одну ціль, а по площинах, широтом ... Так ми швидше намаємо.

Надійку вразило те, що він вимовляв ці неймовірні слова спокійним то-ном, так наче б то був не жарт, а звичайна річева замітка.

За декілька днів прийшла відповідь у гарний спеціальній коверті.

— Відкрийте сами, — різко сказав Дмитро Олексієвич, — не відри-ваючись від праці.

Надійка розрізала коверту. Там був вложений блянк: „Ваша скарга скерована до ... (тут чорнилом було вписано »НІЦентроліт«) для роз-гляду по суті“. Того ж дня Надійка дісталася ще два блянки. Скарги були скеровані — одна до міністра, а друга в НІЦентроліт.

— Вони навіть не прочитали до кінця, — здивувалася Надійка. — Що ж це таке?

— Байдужість, — відізвався старий від свого робочого стола. — Пере-режиток капіталізму.

Надійка голосно засміялась, і Євген Устинович, здивований виглянув з-поза креслярської дошки.

— Чоловік часто вимовляє такі слова! — Вона, все ще сміючись, похитала головою, почала вшивати блянки в течку для входячих паперів.

— Надіє Сергієвно ... — заперечив старий невдоволено, добираючи слова. — Ви трохи поверховно, і сказати б, по-книжному розумієте цю справу. Книжки — одне, а життя — друге. Книжки, знаєте, віддзеркалюють життя, та не завжди просто, буває й відворотно. Пережитки існують. Часом вони, щоправда, не подібні до того, що ми читаємо в книжках. Та життя, о, воно має багато тайних, непросліджених сторінок, на відміну від явних. От узяти б, скажім, кого ... Ну, візьмім того, що покриває дахи в нашій домоуправі. Він отримує чотириста карбованців, має жінку й дитину, та він не йде на фабрику, тому що тут у нього багато вільного часу. Ранками він робить матраци на подвір'ї, а в неділі організує приватне підприємство з таких же як і він, вкривальників, і підробляє — буде і малює гаражі для влас-ників „Побед“. Недавно він купив телевізію. Ось вам два обличчя однієї лю-дини. А тепер візьмім нашого сусіда — інженера Бакрадзе. Він заробляє да-леко більше, ніж вкривальник, і не має родини. А все ж йому привозять з Абхазії овочі і лаврове листя. Він це продає на базарі! Ось вам його друге обличчя. Підемо дальше ... візьмім начальника оції канцелярії, що від-слав нашу скаргу і не прочитав її. Він не спекулянт. Ні! Начальник цей ви-голошує навіть часом промови. Про чутливість і демократію. Та якщо б він був чутливим, якщо б він захоплювався охороною тих, що мають рацію і по-каранням винних, він мусів би працювати, товктися як Марко по пеклі. Тому, що з однією тільки нашою справою вистачило б йому праці на місяць! А справа ж не одна! Йому довелося б ночами не спати і випрацювати схему такого розсліду справ, де все було б узяте під увагу. Щоб скарга на Авдієва не дісталася до Авдієва! Попрощається тоді з дачею, попрощається з рибальством, з футболом — або ж він запустив би своє ділове господар-ство і його звільнили б. А господарство його, якщо лиши туди заглянути, в повнісінськім порядку. Все в шуфлядах, картотеках, ще й гарно розло-жене, як клявіятура в гармонії. І він грає на тій гармонії. І може чудово на-

солоджуватись особистим життям, без тривог, без страждань, без болю. І говорити промови про чутливість! Ось знову дві сторони — тайна і явна!

— Так, — сказала задумливо Надійка. — Вона пригадала собі Дроздова. Оце її відповідь на його безконечні промови!

— Так ось, Надіє Сергіївно, от який він, пережиток капіталізму в своїх природних умовинах. Ти можеш відгородитись від нього чотирьома мурами і мури обклейші плякатами, перестанеш з ним боротись, сидітимеш задоволений, гордий на свою безгрішність, аж дивись, він уже в тобі! Просяк!

Такі слова лунали в цій кімнаті досить часто, причім Євген Устинович зазвичай повертає вкінці свої виводи навмисне так, щоб на такім багатім тлі виявити Надійці ще якусь добру сторону Дмитра Олексієвича. Лопаткін мовчачки кидав тоді на старого один із своїх хмарних, погрозливих поглядів. Надійка скромно слухала цього, мов учениця. Але та, друга, підсказувала в ній, виривалась назовні, а Євген Устинович на неї саме і направляв свої старомодні трохи хитрощі.

Та сама істота, свавільна і зла, примушувала Надійку кожний раз, коли вона збиралась відвідати своїх друзів, надівати на себе щонебудь нове трохи простіше. Якщо вчора вона приходила в старенькім темносинім жакеті, на тлі якого ніжно відтінювалась її шия, то сьогодні вже жакет відпочивав. Сьогодні мала вона на собі чорну вузьку спідницю і білу тонку блузочку, яка спершу Надійці не подобалась тим, що в ній дуже стирчали груди, а назавтра замість блузочки був бузкового кольору светер — він цнотливо стискав усі випуклості, і шия в нім виглядала тонкою, стан майже таким як і шия, зате волосся начебто двічі прибавлялось.

Дмитро Олексіевич не здав, що всі ці Надійчині переміни стоять у зв'язку з її простим одінням, що це звичайна зорова ілюзія. Йому здавалось, що це в його душі розшалілась нова магнетична буря, і його компас загубив свою північ і свій південь. Він суверо мовчав перед креслярською таблицею. Та кожна поява Надійки вражала його несподіванкою, плутала думки, і він гриз олівець, намагаючись зосередитись, лаючи тільки себе. А Надійка цілком спокійно ставила на стіл машинку і, прикусивши злегка уста, починала шукати потрібних клявішів, і в кімнаті розлягався вже звичний невпинний стукіт.

На письма вже не було більше відповідей. І навіть Євген Устинович, що здав усе наперед, почав дивуватись, бо ж цикль ще не закінчився. Він повинен був завершитися діловою відповіддю з декількома пунктами, які доказували б, що машина Лопаткіна дорога, неекономна, маловидайна, небезпечна в праці й змислом своїм не нова. До того ж, розуміється, „складна і незручна“.

В двадцятих днях лютого, коли Надійка прийшла раз підвечір, Дмитро Олексіевич, сумно усміхаючись, передав їй новий документ, тримаючи його з недбалістю і втомою між двома пальцями.

— Зареєструйте, будь ласка, цей... надійшовий...

„Громадянинові Лопаткіну Д. О., — було надруковано на білім блискучим папері. — По одержанні цього листа пропонується вам дня 21. лютого ц. р. о годині 11-ї ранку з'явитись до районної прокуратури, кімната ч. 9, до помічниці прокуратора тов. Титової для вияснення в дотичній вас справі“.

Надійка прочитала, спустила очі і мовчачки відкрила свій реєстр.

Дмитро Олексіевич був приготований до такого повороту справи. Знав, що зуміє відповісти на кожне питання. І його сумовитий втомлений погляд не був вислідом страху перед можливими вибриками долі. Він просто побачив цього ранку безконечно далекий шлях, з однаковими дорожніми стовпами, на яких були цифри: 33, 34, 35... — знайомі цифри, тому що йому мало незабаром скінчиться 33 роки. Десь далеко в кінці цього шляху стояла його готова машина. Але котре число було вибите там, на стовпі?

Та печаль нагло увійшла в нього своїм вістрям, і коли він глянув на Надійку, проникла і її. Сам він строгий, досвідчений мандрівник,— зосередився, став темніший від хмари, підкинув вище клунок на плече й побрів дальше: не назад, а вперед. А Надійка помертвіла. Вона нічого йому не сказала. І тільки пізніше, після двох годин, коли Лопаткін проводив її по темній Ляховій вуличці, вона нагло взяла його за руку й затримала:

— Дмитре Олексієвичу... навіщо вони вас викликають?

— Хто, вони? — він усміхнувся. — Я думаю, що це Авдіїв хоче докладніше встановити наші відносини.

— І зовсім нідочого так жартувати. — Вона образилась і в темноті близнули її слози. — Я вас поважно спитала...

— Надіє Сергіївно, — він відрухово поклав руку їй на плече і відразу ж відшарпнуз її, — шкода, що ви не можете збегнути, оскільки поважно я вам відповів. Це — дуже поважно.

21-го лютого Дмитро Олексієвич виголений, у новій краватці, постукав і ввійшов в яскраво освітлений зимовим сонцем кабінет помічниці прокуратора Титової. Це була сувора, коротко підстрижена жінка, в бронзовім жакеті з зеленими рубцями і з білими вузькими пагонами. Перед нею на столі лежали справи в течках, а на справах пачка цигарок „Біломорканал“ і коробка сірників.

Коли Дмитро Олексієвич увійшов, вона глухим голосом вичитувала комусь нотацію через телефон, курила і, не дивлячись, струшувала попіл кудись набік, на якусь там справу.

— Перестаньте мені голову завертати, товариш експерте... перестаньте. Дядю Коля... ця експертиза займе у вас найбільше чотири години.

Закінчивши розмову, вона поклала слухавку, кинула бистрій і недоброзичливий погляд на Дмитра Олексієвича і сказала: „Сідайте“, — причім закурила нову цигарку.

— Що ж товариш... Лопаткін, здається. Так, Лопаткін. — Вона переложила на стіл справи, нервово застукала рукою по столі, встала, підійшла до вікна.

— Так що ж це виходить, товариш Лопаткін? — сказала вона, дивлячись у вікно. — Одні просовують вперед совєтську науку, творять, а інші знеславлюють. Що?

Дмитро Олексієвич не відповів, тільки поглянув на неї з цікавістю.

— Так виходить? — Вона знову сіла за стіл і знову переложила справи.

— Я нікого не знеславлюю, — спокійно зареагував Дмитро Олексієвич, — ви неправильно поінформовані.

— А це що? Як же тоді назвати оце? — вона відкрила течку, подала Дмитрові Олексієвичу відбиті на машинці копії восьми чи десяти його листів, заяв, скарг, написаних у різний час. Тут же була і відбитка його листа до редакції з приводу статті Шутікова. Лист дістався до інституту, а „експерти“ відіслали його суді.

— Це скарги, — відповів Дмитро Олексієвич тихим, рівним голосом. — Критика.

— Буває критика і буває наклеп на чесних людей.

— Зовсім правильно, — відповів Дмитро Олексієвич, не втерпів і усміхнувся їй в її суворо обличчя. — Хто ж нам вирішить, що таке наклеп?

— До прокуратури прийшла скарга від групи вчених.

— О, розумію. Дозволите познайомитись із нею?

— Познайомтесь. — Вона вручила йому цю скаргу, видруковану на вісімох листках, причім половину останньої сторінки займали підписи.

Дмитро Олексієвич, не поспішаючи, уважно прочитав її, піднімаючи брови, коли там попадались особливо сильні вислови, — „безпрецедентна

— вилазка“, „з незрозумілою запопадливістю“ або „примушені шукати захисту совєтського права“.

— Ну, як вам подобається? — спітала Титова.

— Непогано зложено, — сказав Дмитро Олексієвич, дещо прибитий, тому що за один раз прийняв сальву таких слів, як „запеклий наклепник“, „лженоватор“, „вимагач“. Він помовчав, потім кивнув Титовій: — Нічого, добре ...

— А ось нам це не подобається, товаришу Лопаткін. — Титова вперше підняла на нього очі. — Нам це дуже не подобається.

— Ви самі винні тому ...

— Як це розуміти?

— Вибачте, ви скільки років працюєте як прокуратор?

— Не розумію ... Ну, припустім, вісім ...

— А скільки ви притягли до відповідальнosti з тих, що не допускають до нового в техніці? Ні одного! То чого ж ви питаете? От ми й жаліємось!

В мутних очах Титової нагло забліс живий промінчик. Вона на мент усміхнулась, піднесла до уст цигарку і зникла в білій хмарці диму.

— Ось ви їм повірили! — Голос Дмитра Олексієвича зміцнів, він похилився в сторону Титової і витяг вперед худу руку з міцними в'язами. — А от же всі ті вчені — Авдіїв, Фундатор, Воловик, Тепікін — їдуть на техніці вчорашиного дня. Вони, як шовковична черва, тчуть одіння із своєї слини для себе самих. Вам, може, доводилось бачити на вулиці таку сцену: стойть заграницне авто з пррапорцем. Як жива птаха. Весь сіяє ... А довкруги нього ціла товпа наших ... Доводилось? Так ось, коли бачу це, мене починає відразу ось тут пекти, ось тут з лівого боку. Мені здається, що коли я ще з хвилини постою там, подивлюсь на це, то впаду й не встану. Це вони, товаришко Титова, прирікають нас на це позорище. Монополія! Вони не признають стрибків — тільки рівний, ледве помітний хід угору. І б'ють усіх інакшедумаючих! А тих інакшедумаючих нищити не можна, вони, як совість, потребні!

— Значить, по-вашому, ми повинні щадити й ворогів?

— В тім то й справа. Вони якраз і вважають тих інакшедумаючих ворогами. В техніці! Та який же я ворог? І намагаються приклейти цей штамп! Моя машина не подобається одній людині, і вони з місяця придумують щось у роді вайсманізму-морганізму, — гел у спину, і пішла людина вже з плямою. А справа не така то й проста. Все залежить від цілі. Якщо ви змагаєте до тієї високої цілі іншими засобами — то сперечайтесь! Ваша суперечка принесе тільки користь. Порівняння викине з життя всіх — і більших і менших утряманиців. Майте на увазі, я переконаний, що Авдіїв не має рації. Ілюзія правоти існує в нього тільки завдяки його високому становищу.

Сірі очі Дмитра Олексієвича запали імлистою бархатною темінню. Він твердо викладав перед Титовою кожне слово і підкresлював його худим міцним пальцем. Він не говорив з прокуратором, а був учителем у класі, — вчив і переконував. Титова вже не ховала усмішки, замислено курила і вдивлялась у цього дивного агітатора з зів'ям, тъмянім волоссям.

— А ми з ними справжні вороги. Ми не тільки інакше думаємо, але й цілі в нас різні, — терпеливо, м'яким голосом виясняв Дмитро Олексієвич. — Цілі, цілі різні! Я говорю це в повній притомності ума. Вони вже дивляться не вперед, а назад. Їхня ціль — вдергатись на кріслі і далі збагачуватись. А винахідник нового служить народові. Винахідник — завжди інакшедумаючий, в кожній галузі знання. Тому, що він знайшов нову, коротшу дорогу і відкідає стару, звичну.

— Ну, добре, — сказала Титова, помовчавши. Її цигарка згасла і вона взяла нову. — Все це правильно, але тепер ближче до справи. Що ви скажете по суті?

— Звичайно, відкидаю! І оскарження, і оскаржуючих. На мої скарги повинна бути одна відповідь: треба збудувати машину й перевірити, хто з суперників має рацію. Але вони бояться дискусій і експериментів. Тут і смерть для них. Тому вони відразу до прокуратора! Прошу вас, товаришко Титова мати на увазі, що є ще одна група вчених, що підтримує мене. Та вони, на жаль, у меншості.

— Добре. Перевіримо. — Титова зітхнула й підвела.

— Ось стіл, сядьте й напишіть вияснення. Тільки прошу, — вона усміхнулась, — прошу ближче до фактів.

За годину вияснення було готове. Дмитро Олексієвич вручив його Титовій. Потиснув її тверду, суху руку і вийшов з яскраво освітленого кабінету в сутінок коридору. Тут відразу хтось м'яко уtkнувся йому в груди. Очі його привикли до сутінків, і він прямо перед собою побачив сіроблакитний берет Надії Сергіївни.

— Ви мені вибачте, Дмитре Олексіевичу, — тихо сказала вона. Підняла очі і спустила їх. — Я, мабуть, дуже погана!..

Дмитро Олексієвич відвернувся в сторону, щоб здергати неочікувані слози. „Чорт, щось сталося з нервами!“ — подумав. Швидко притиснув до себе її берет. Вони глянули одне на одного і щасливо розсміялися. І з цим щасливим сміхом Надія взяла його міцно під руку, струснула ним, і вони пішли — швидко, в ногу, мовчки — з коридору на сходи, вниз, вулицями, вуличками. І обсє відчували з страхом, що в їхніх взаєминах сталося якесь зрушенння.

НА СУДІ

В перших днях листопада Дмитра Олексієвича перевезли зранку з тюрми 'в подвір'я знайомого вже йому блідоzielеного будинку з білими карнізами й колонами. Машина під'їхала до того крила, де містився трибунал. Арештованого повели коридором до судової залі, що після темних коридорів видалася йому незвичайно ясною. Дмитро Олексієвич був у тому самому сірому, трохи пом'ятому, костюмі. Його голова, обстрижена в тюрмі під машинку, побіліла, і на ній тепер видніли по-дитячому великі гулі черепа. Лопаткін сів, мовчки провів темними очима й побачив коло дверей на стільці Надійку. Вона так і подалась до нього. Але в ту ж мить зачунали кроки. З бічних дверей вийшло троє військових. Суд зайняв свої місця за довгим столом. Посередині сів і відразу відкрив течку із справою старий підполковник з гладко розчесаним з проділом синяво-срібним волоссям, із строгими рисами худого виголеного обличчя. Тримався він непохитно просто, голову держав високо. Зправа і зліва сіли коло нього товстий капітан з блискучим лицем, з плішивою маківкою і молодий майор із звичайними, нічим невідмінними рисами рудавого російського парубка, — вилицовуватий, невисокий, з великими п'ястуками. Він міг би видаватись дуже широкоплечим, якби підложив у відповідні місця полотнянки вату, як це зробив другий суддя — капітан. Та він нічого туди не підложив і його могутні плечі були обвислі, як у вантажника.

Окремо від них, у кінці того ж днівого стола, примістився секретар — молодший лейтенант, який змісця почав писати, перекосивши плечі і держучи ручку як цигарку, між вказівним і середнім пальцем.

Надівши рогові окуляри, предсідник сповістив про відкриття судової сесії, і почався допит підсудного: як його прізвище, де він родився, коли... Потім суддя здійняв окуляри, поклав їх на відкриту течку.

— Свідок Максютенко!

— Е! — почувся з глибини майже порожньої залі не зовсім спокійний голос.

— Свідок Дроздова!

— Тут, — відповіла Надійка.

Суддя запропонував свідкам устати і попередив їх про відповідальність перед законом за неправдиві свідчення. Надійка Й Максютенко підписались на аркуші паперу в секретаря і, не дивлячись одне на одного, вийшли в коридор. Впродовж тринадцяти чи сорока хвилин після цього Надійка сиділа в сумерку, прислухуючись до далеких неясних звуків цього великого й таємничого дому.

А в залі все йшло своїм порядком. Предсідник вияснив підсудному його права і спітав, чи не бажає він для себе оборонця. Дмитро Олексієвич здвигнув раменами і сказав, що справа його ясна й оборонець йому не потрібний. Потім предсідник, злегка відсунувши від себе течку, відчитав обвинувачення, в якому говорилось, що Лопаткіна Дмитра Олексієвича обвинувачують у тому, що він, бувши керівником конструкторської групи, допустив до документів, які були державною таємницею, посторонню особу, а саме Дроздову Надію Сергіївну, оформивши її гадану участь у праці групи під пре-текстом спільногго авторства, хоч такого не було, — чим допустився провини, передбаченої статтею такого-то запорядження такого-то дня ...

Дочитавши до кінця, предсідник запропонував Дмитрові Олексієвичу встати і запитав, чи визнає він себе винним. Той уперто схилив оstriжену голову і відповів:

— Не визнаю.

— Розкажіть за порядком усе, що вам відомо в цій справі.

І Дмитро Олексієвич, помовчав декілька хвилин, подумав і почав до кладно розказувати про ті труднощі, з якими він зустрівся, коли несподівано для себе самого став винахідником. Він хотів після цього сказати, що вже самої тільки постійної підтримки, яку виявляла йому Надія Сергіївна, вистачало б для того, щоб визнати її співавторкою, але предсідник перервав йому м'яко:

— Ви відхиляєтесь від суті справи.

— Навпаки, я хочу ввести вас у курс, у саму суть, — заперечив Дмитро Олексієвич.

Тоді предсідник, зберігаючи свою непохитну пряму поставу й таке ж положення голови, сказав:

— Відповідайте на питання: чи праця, яку ви вели в групі, є державною таємницею?

— Очевидно, що є, — сказав Дмитро Олексієвич, ззигнувши плечима.

— Перед нами відпис наказу міністра про особливу таємність даних, розголошених підсудним, двадцять восьмий аркуш справи, — сказав предсідник, і за столом залягла мовчанка. Судді одним за одним швидко переглянули документи.

— Хто головна особа, відповідальна за нерозголошення цієї таємниці? — знову заговорив предсідник.

— Здається, я ...

— Здається? А в дійсності?

— Я.

— Чи була втаємнена в цю справу Надія Сергіївна Дроздова?

— Була.

— Була втаємнена, — окремо повторив предсідник і подивився на секретаря, чи той встиг записати.

— А хто відкрив їй цю таємницю? Хто познайомив її з усіма деталями справи?

— Вона познайомилась з ними ще до того часу, як машину затаємнено.

— Хто повідомив Дроздову про те, що машину затаємнено? Хто познайомив її з дальшими змінами проекту?

— Я. Адже вона рахується моїм співавтором. Запорядок є.

— Ось ми зараз і встановимо, чи були основи для подібного запорядку.

— Добре. Скажіть тоді, що я розголосив? Якщо таємниця розголошена, то і вам вона повинна бути відома!

— Не задавайте питань судові.

— Добре, не буду. Я ставлю прохання: прошу суд встановити, що саме я розголосив.

— Суд відкидає ваше прохання, тому що воно не на місці і не покривається з нашими цілями вияснити суть таємних даних — саме через їхню таємність. На підставі офіційного джерела відомо, що вони, згідно з переліком, встановленим відповідно постановою, визнані суворо таємними. Цього вистачає. Відповідайте на питання суду: хто автор, творець цілої первісної основи вашої машини?

— Я, а варіанті з двопрошарними трубами ми двоє — я і Дроздова. Вона піддала мені ідею ...

— Чи могла вона це зробити свідомо? Чи має вона для того потрібні знання?

Дмитро Олексіевич не відповів. Він глибоко задумався. Все виходило так, наче б він справді розголосив таємницю. Але чому ж він тоді відчув, що він зобов'язаний поставити Надійчине прізвище поруч із своїм? Хоча, що тут багато питати, все ясно. Він і тепер поступив би так само. Але як сказати про це судові?

— Скажіть, підсудний, — по-селянськи повільно затоворив несподівано рудавий майор і нахилився вперед. — Чому ви старалися скрити від слідчого ваші особисті відносини? ..

— Особисті відносини з ким?

— З Дроздовою, — тричі низько прогудів майор, у якого особливо заокруглено виходить саме звук „о“.

Дмитро Олексіевич поглянув на нього, стараючись збегнути, до чого веде це питання, але не зміг.

— Хотів врятувати її від неприємних вияснень. Вона жінка ...

Тут вмішався предсідник:

— А не тому, що ви сполучили інтимну сторінку свого життя з річевою стороною, поставились фаміліярно до таємної державної праці, а коли почалося слідство, хотіли це скрити?

— Ні, не тому. Я вношу прохання на виклик у характері свідків представника замовця і генерала ...

Предсідник поглянув на своїх сусідів, спершу на капітана, потім на майора.

— Трибунал відкидає ваше прохання. Ці особи були вами помилково поінформовані; ця сторона справи цілковито ясна.

— Ще одне питання, — повільно вимовив майор, — яким способом, по-вашому, можна було б доказати, що Дроздова дійсно піддала вам цю ідею?

— Я ж говорю ...

— Підождіть хвилину. Не спішіться. Можна це доказати експертizoю?

— Мою машину тому й почали проектувати поважно, що рішились обійтися без експертів, обійшли на цей раз князів науки. Обійшли — і ось виникла кримінальна справа ... Якщо б ви переглянули справу та продивились мое шестилітнє листування, ви побачили б, що всі мої обвинувачі — це люди, які впродовж шести літ постійно стояли мені на дорозі ...

— Ваше листування не має жадного відношення до справи, — перервав йому предсідник. — А щодо ваших оскаржуваців, то вони просто виявили велику пильність. Пильність! Те, чого не змогли показати ви. Так ... є ще які запитання?

Запитань більше не було, і предсідник викликав першого свідка. Ввійшов

Максютенко. Станувши на струнко, він розказав судові про те, як він побачив Надію Сергіївну в кімнаті групи і як здивувався, що її вважають співавтом. Урюпін попробував перевірити її, і вона зніжковіла після першого ж питання, не знаючи що відповісти, але її виручив один із співпрацівників, Антонович, що випросив Урюпіна за двері, як постороннього. Максютенко сказав ще про те, що здавна знає підсудного і знає також, що він завжди працював над машиною сам. Жадних співавторів. Все було ясно, і свідка відпустили без додаткових запитів.

Коли в залю ввійшла Надія Сергіївна, предсідник відложив скеляри, уважно подивився на неї і, знову надівши їх, запропонував їй розповісти все, що вона знає в даній справі. Після його слів залю залягла глуха тиша.

Надійка стояла і мовчала.

— Ми всі слухаємо, — сказав предсідник.

І знову залягла тиша.

— Я не знаю... Мені нічого не відомо, — промовила вкінці слабим голосом Надійка.

— Чи ви вповні підтверджуєте зізнання на попереднім слідстві? — Предсідник почав перегортати сторінки справи.

— Підтверджую, — тихо сказала Надійка.

— На сторінці тридцять другій... — сказав предсідник, звертаючись до секретаря.

Він відчитав усі запити, які капітан Абросімов давав Надійці і всі її відповіді. Відчитуючи кожну відповідь, предсідник підводив на Надійку очі, і вона тихо, щораз тихше, відповідала: „так“.

— Таким чином, ви потверджуєте, що Лопаткін автор своєї машини і що ніхто, крім нього, в тому і ви, не вносив ніяких суттєвих елементів у принцип винаходу?

— Так... розуміється... — і вона, оглянувшись, подивилась пестливо на Дмитра Олексієвича, наче підбадьорюючи його.

— Справа не в принципі, — несподівано виразно сказав Дмитро Олексієвич. — Співавтор може підповісти й застосування принципу...

— Ви дезорганізуєте працю суду, — перервав йому предсідник, — злегка півводячись.

— Вибачте. Чи можна поставити свідкові запит? — сказав Дмитро Олексієвич.

Предсідник почав перегортати сторінки, помовчав і рухом брів сказав: питайте. Дмитро Олексієвич повернувся до Надійки.

— Ви знаєте основні рисунки проекту? Знаєте, де зберігається основне листування? Я маю на увазі не секретне, а те, що ви вшивали в течки...

— Певно, що знаю.

— Давайте питання по суті, — сказав предсідник.

— Ви знаєте, що як мене засудять, то листування треба буде негайно рятувати? — спитав Дмитро Олексієвич.

Предсідник подивився на нього і похитав головою.

— Все зрозуміла, — прошепотіла Надійка і декілька разів кивнула Дмитрові Олексієвичу. Вона з страхом подивилась спершу на нього, а потім на суддів.

Предсідник знову взявся перегортати листки справи. Видно, він уважав усе виясненим. Закривши течку, він повернувся до капітана, і той поспішно кивнув. Потім майор щось прошептав йому до вуха, роблячи стримані жести рукою, наче переконуючи в чомуусь. Предсідник здигнув раменами і знову відкрив течку. Тоді майор звернувся до Надійки і заговорив голосно, виспівуючи свої гудкі „о“.

— От ви так принадно й переконливо схарактеризували працю підсудного. А скажіть, особисто ви помагали йому чимсь?

— Я дещо робила.

— Розкажіть, що таке оте „дещо“.

— Я ходила для нього в бібліотеку, читала загорянчу технічну літературу ... друкувала на машинці ... ну ... вела його ділове листування. Ще в господарстві часом ...

— Коли мені було тяжко, невідомий меценат прислав мені якось-то шість тисяч, — докинув Дмитро Олексієвич, — а в свідка Дроздової нагло не стало хутряної шуби. Будьмо щирі, Надіє Сергіївно! Ви дали підпис судові щодо неправдивих зізнань.

Дмитро Олексієвич жартував, та з очей його не зникала суровість, наче б він відвик усміхатись.

— Було так? — спитав майор.

— Було, — тихо потвердила Надійка.

— А одного разу вона прийшла з бібліотеки і каже мені: „Я знайшла одну цікаву ...“

— Це все подробиці особистих відносин, — вмішався предсідник.

— Якби не було Дроздової, не було б і того таємного винаходу! — крикнув Дмитро Олексієвич.

— До порядку! — предсідник постукав олівцем.

— Свідок Дроздова, до вас немає більше запитів. Підсудний, чим ви можете доповнити судове слідство?

— Не буду говорити. — Дмитро Олексієвич сів і потряс білою головою. — Все сказано.

— Вам належиться останнє слово.

Настала довга тиша. Дмитро Олексієвич сидів непорушно й дивився на ніжку крісла.

— Ми вас слухаємо, Лопаткін. Ви відмовляєтесь? ..

— Відмовляюсь.

— Суд віходить на нараду, — Предсідник встав. Судді вийшли в бічні двері. Секретар поробив відмітки Надійці й Максютенкові на перепустках і строго сказав, що свідки можуть відійти, що все скінчено.

Кімната, в яку вийшли предсідник і члени трибуналу, колись була, видно, кабінетом вельможі. В ній зберігся великий „камін“, в темній паші якого виднілось декілька порожніх пляшок від чорнила. Висока стеля була наче охоплена рямома масивних скульптурних прикрас. В цій кімнаті стояло два столи з чорнильницями з плястичної маси, багато крісел і софа, оббита чорною цератою, — на неї й кинувся відразу предсідник трибуналу.

— Молодець Абросімов, — сказав він, закурючи, — правильно побудував допит. А допитував би спершу Дроздову, вона зараз же після допиту кинулась би до Лопаткіна, а той підготовив би її, і на суді пішла б тяганина. А тепер її свідчення чистіші від свяченої води. Жадних інтересів, сама істина, як у дитини.

— Та-а-к, — протягнув неозначенено майор. Він стояв при вікні, курив і дивився на вулицю.

— Я, між іншим, так і думав: вона зараз догадається і скаже: „я справді співавторка“, — продовжував предсідник, струшуючи попіл з цигарки об кінчик чобота. — Прийшлося б справу скеровувати до Абросімова на розслід. Одиничку --- ха! — йому в квартальній звіт! Експертизу призначити, а потім на експертизу ще одну експертизу ... Туман!

— А ви думаете, тепер не туман? — сказав майор, дивлячись у вікно.

— Та чому ж? .. — Підполковник, пустивши струю диму, виставив пальці, щоб перечислити докази. — Нам треба перш за все встановити, чи мала місце дія, інкрімінована підсудному. Дія мала місце. Ніхто цього, думаю, не заперечить. Він довірив таємницю. Показ документів, усне порозуміння, незабезпечення відповідного зберігання --- кожен з варіантів підійде. Дивися,

як законодавець ставить питання: не обов'язковий навіть факт розголошення. Вистачить реальної можливості сприйняття таємниці посторонньою особою.

— Треба було, однаке, викликати на суд представника замовця. Ім же обом видано доручення.

— А ти і йди на шнурку. Не бачив, як він повівся вкінці? Це він тебе вичув. Це все оті уступки, те потурання. Ти говориш, представника замовця, Захарова, чи що? Ну, хай він і підтвердить. Що ж з того? Лопаткін був зобов'язаний не пропонувати їй співавторства і все втримати від неї в таємниці.

— Але ж вона й раніше знала конструкцію й задум...

— В рямцях незатаєного. А потім прибавились двохпрошарні труби... Окреме призначення. І з'явилася примітка „таємне“. Примітка — і положення змінене.

— Таж вона брала участь у народженні цього! — Майор обернувся до предсідника, і його „о“ схвильовано зазвучали в кабінеті. — Задум же сам, я назву його число два, належить Дроздовій!.. Хоч це і не досліджено, але я це виразно бачу. Примітка! Що ж, як примітка, то вона повинна була все забути? Відмовитись від своїх прав? І нічого експертизи, коли можна було все встановити через зізнання свідків. Захаров — один, старий Бусько — другий; з заграничним журналом про труби ми не знайомились? Це три. Чи проглядали формуляр з бібліотеки? А ну ж в формулярі тільки одна помітка Дроздової! Значить, тільки вона одна читала цей журнал. Це чотири! Ось ми вже й бачимо!

— Знаєш... я не дитина. Вона виконувала технічну роботу. Тобі він просто подобався. Не похожий на злочинця. А ти що ж думаєш, на лаві підсудних може сидіти лише розбійник з ножем у зубах? Нічо-ого... І тихі недотепи сидять на лаві підсудних. Такі ось... любителі приемного з корисним, як Лопаткін. І ще й як сидять! Ха-ха! — предсідник коротко, по-хлоп'ячому захіхав. — Нічого собі вибрал він... співавтора!

— Ну, слухайте... Ну, Бог з ними, хай удвох. Тож історія знає стільки випадків, коли учений працював з жінкою... Адже по суті немає розголошення. Немає! Ніхто, крім них двох, не знає суті винаходу. Товаришу підполковнику, ми тепер його неправильно осудимо і позбавимо його не лише свободи, але позбавимо державу винахідника, який може принести користь!

— Який там винахідник! Коли б він був потрібен, його б не віддали. За нього билися б. Простий ворохобник, наклепник. Весь світ підняв проти себе. Ти б подивився, яку петицію прислали до прокуратури ті доктори наук. Вимагають притягнути до відповідальності за наклеп!..

— Бачив я її, — втомлено промовив майор. — Вона мене й наводить на думку: проковтнути вони його хочуть. Треба було прослідити відносини... Чому Абросімов не приложив її до справи?

— Я не для цього тобі сказав... Потрібна вона нам для вияснення правди? Ні. А тяганини з нею — копіця. Як скотіти, то можна кожну справу затягнути. Суддя повинен бачити не лише те, що в нього під носом, треба вміти вичути гостроту справи, її живчик. Вміти відсіяти половину. Присуд виноситься не в імені майора Байдуна, а в імені держави. Тому й треба рахуватись із державними інтересами, а не з твоїми слабими нервами. Ну, гаразд. — Предсідник підвівся з софи. — Капітане, в тебе гарне письмо. Ну мо писати: „Тисяча дев'ятсот сорок дев'ятого року, першого листопада... А-а... В складі президіяльного...“ — І він почав ходити здовж кімнати, обдумуючи описову частину присуду.

— Буду писати окремий погляд... — сказав майор, закурюючи нову цигарку.

— Ось як, я так і знов. — Предсідник зупинився. — Ти не спішись перед батька в пекло. Слухай-но, Байдуна, невже ти не бачиш? Ми ж з тобою не учени, нам важко охопити, зрозуміти відразу докінця всю вагу цього про-

цесу. Та ти ж хоч подивись: за справою слідкує вся наукова частина суспільства, включно з міністрами й їхніми заступниками. Що ж ми з тобою, коли прокуратура й суд повинні виявити швидкість і оперативність, — ми будемо займатись мікроскопічною аналізою, досліджувати харкотиння підсудного?

— Ми й повинні охопити все, і зрозуміти все докраю, товаришу підполковнику, всю вагу справи, — дослухавши його, так же повільно заговорив майор. — Чому учені зацікавлені, чому міністри і чому зацікавлені їхні заступники. А поки не охопимо, — не вільно виносити присуду. Суддя не сміє бути в полоні готових уявлень про речі. „Суспільство слідкує“? Треба подивитись, що це за суспільство, чи уповноважене воно називатись суспільством. „Інтереси держави“? Треба ще подивитись, чи це справді інтереси держави. Урядова особа — це ще не держава, і учений корифей, навіть три корифеї, — це ще не наука. Суддя все повинен перевірити. Обов'язок такий.

— Бачиш, не можна узaleжнювати поважних справ від того, що одна людина не може чогось охопити.

— А якщо вона, не охопивши, піддастся течії, струї, це вже не суддя, а інструмент. Я не хочу більше про це говорити, товаришу підполковнику, а то . . . ми з вами ще посваримось. Справа принципова. Сліпим виконавцем, зокрема в такій справі, не можу бути. Ось напишіть присуд, а я сяду отут, збоку, і напишу окрему думку. Перенесемо спір увищі інстанції.

Дмитро Олексєевич, розуміється, нічого не знав про цю суперечку в кімнаті нарад, ні про окрему думку одного з членів трибуналу. Він почув тільки присуд, згідно з яким його повинні ув'язнити на вісім років у поправчо-трудовім лагері.

Коли відчитано присуд, судді знову ввійшли в кімнату нарад і там, як тільки закрились двері, предсідник і майор, забувши про свої розбіжності, призналися один одному, що не часто трапляються люди, які ось так, як цей, спокійно прийняли б вісім років заслання. Під час чигання присуду Лопаткін стояв і дивився вбік, на стіну, наче б вона була прозора, і так наче б за нею було видно якісь безмежні, зміняючі одну одну далі. Він немов приміряв, скільки лишилось у нього часу і снаги, перше ніж відправитись у нову, далеку путь.

М. Ситник

РАНОК

Ранок устає — легкий початок,
Це в житті незнаного чогось . . .
Скільки квітів нових розцвілось!
Скільки пташенят почне літати!

Заспане, невмите, босоноге,
Відчиня віконниці дівча.
Будуть люди сонце зустрічати
Ніби гостя з дальнії дороги.

Де-не-де гадючиться угороу
Вже понад хатами сизий дим.
Ніби свічі, полум'ям блідим
Догасають учорашні зорі.

У дворі розхрістаний господар
Запрягає у гарбу коня,
І дівчата відрами дзвенять,
До криниці ідучи по воду.

Соняшник, умившися росою,
Заглядає в двір через паркан,
Ніби щось загублене шука
З усмішкою тепло-золотою.

. . . Добрий ранок, люди, квіти, птиці!
Добрий ранок, заспане дівча!
Шкода, що не випало стрічать
Разом з вами ранок яснолицій.

Добрий ранок, мій вишневий краю!
Хай мені залишиться вже ніч,
Аби ти завжди був віч-на-віч
З сонцем, що тебе благословляє.

Думи мої, думи мої . . .

Уривок із деякими скороченнями

26 грудня, 48. Отак сидиш і думаєш . . . Гумор . . . Сатира . . . Наш замічательний народ. Од його ми народ дотепний. Веселий. Мудрий. Я бачу свій народ, як він, ухміляючись в уса, дивиться на тебе лукавими своїми очима і „зничтожає“ тебе.

. . . Як я люблю цей народ, коли він мене „зничтожає“ своєю мудрістю, своїм дотепом, своїм неперевершеним „своїм“ . . .

І я його розумію, і він мене розуміє, і він знає... що люблю ж я його, як сонце, як повітря, а він, народ, стоїть, підморгує, усміхається . . .

Та будь же ти тричі щасливий!

Яке щастя дивитись одкрито в очі свого народу!

Тільки він, тільки народ! . . .

Згадайте всю трагедію нашого (а може, хоч трішки — й мого!) народу, — тільки правда, тільки правда, тільки правда! — на чолі нашого народу.

І він, великомилостивий, завжди творив свою історію тільки по правді. А скільки єсть дурників, що цього не розуміють.

Думаєш, і думаєш . . .

Спідниці, безрукавки, керей, сині штани (не сині, а взагалі широкі!) — хіба я їх не люблю?

Люблю і любитиму!

Хоча б за те, що вони, оті широ-о-о-окі штани, — викликали в мене широ-о-о-о-кий сміх!

Ой, широкі штани!

Діти мої! Та зрозумійте, що зняти ті штани ніжно, хороше, не ображаючи хазяїна тих штанів — це мистецтво.

Заставте його самого посміхнутися з тих штанів, — не здирайте грубо їх, — як це роблять декотрі із тих, котрі „знають“ український народ.

Народ уже вискочив із широких штанів, сам вискочив, сів на трактора, на комбайна, сів біля домен, мартенів і т. і.

А NN страшно здивовані! Ах! Ах! I описують те, що народ уже усвоїв, що для нього це будні . . . Як жнива, як косовиця, як молотьба!

Ами — ах! ах!

Ах! Ах! — ще для нас, а не для народу.

І стріха, і „ставок“, і млинок, і вишневенський садок — все це від'їшло, все це — колись, — та, — трасця його матері! — не тикайте цим народові у вічі, він сам знає, куди йому цей садок, цю стріху притулити!

Коли різн NN будуть командувати народничими стріхами, сама стріха повстане й скаже: „Одійди, — не було б стріхи, не було б тебе! Ти з мене, із стріхи, мене заперечуючи, гроши заробляєш . . .“

27 грудня. Був у Полтаві. Святкували 150-ліття „Енеїди“. Як полтавчани люблять Котляревського, як пишаються з того, що він їхній, полтавський!

Дивна річ — безсмертя! Не знаю, чим пояснити молодість творчості Котляревського! Яка ясність! Така вже прозорість, що аж ахаєш! Було багато „Енеїд“, — і в руській, і в німецькій, і у французькій літературі. І всі померли! А „Енеїда“ Котляревського живе, квітне, і 150 літ дає свіжий аромат! В чім річ?

І як приємно, коли полтавський „lord-мер“ квітне. Розпочинає мітинг, і я бачу, як він радіє, що йому припало це щастя, — одкрити мітинг 150-ліття „Енеїди“. Я не знаю, хто він, робітник чи селянин, — я бачу в його очах

радість. А він же ж, він же ж народ! Цього ви від нього не одберете! Ні! Він хоче, щоб усі радувались, як радується він! Котляревський — наш полтавчанин! А я — голова міста Полтави! Все було в Полтаві: і Котляревський, і Короленко, — і от він, він наслідник, спадкоємець всієї слави полтавської, всієї історії (аж страшно!) — і він бере це все „як належне“, бо він — народ! Він — молодий, веселий, „іскрящийся“, бо він — народ! Слава народові, що так уміє оберігати славу, традиції, все!

Яке благородство!

Дивився я, стара вже людина, і думав: та хіба ж можна вмерти? Ніколи!

Я не знаю, чи в нас у письменників, обраних, вибраних, інженерів людських душ, — невже серед нас можуть бути люди, байдужі до таких явищ?

Заприємшаєш, що вони не письменники! Вони можуть писати книги, видавати романі, але ... це не те!

Треба любити, треба підтримувати їх, треба знаходити їх.

І любити!

Любити, між іншим, це дуже тяжка робота!

Дай, Боже, щоб ніколи не вгласала в мені любов до них, до народу!

Буде любов — буду я! Не буде любови — на смітник!

Одсвяткували „Енеїду“. І залишилась вона, як і була, молода, весела, хороша ...

І житиме вона ще віки і віки ...

Судилося бути мені спадкоємцем Котляревського. Остап Вишня ... Одного хочу, — щоб, не дай Бог, не принизити своєю роботою Котляревського. Не можу, ясна річ, аналізувати свою роботу! Це хтось — ізробить. Скажу тільки — працював ч е с н о !

Полтаву зруйновано страшенно!

Одбудують, розуміється, та, на жаль, уже та кої Полтави не буде.

Новий народ — нова Полтава.

А народ — новий!

І слава новому народові!

Т. Г. Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілий народ, цілу націю. Що це — біdnість?! Ні, це якраз велике багатство нашого народу, коли одна людина підставляє свої могутні плечі за цілий народ! Який же ж він могутній — народ наш! Умирал уже, царі його додавлювали, а він узяв та й дав Шевченка! І ожив народ, і розцвів народ! Бо він — народ!

Коли входиш у літературу, чисть черевики!

Не забувай, що там був Пушкін, був Гоголь, був Шевченко!

Обітри черевики!

Одного хочеться — не принизити Шевченка, не принизити Котляревського, і Коцюбинського, і Грабовського, і всіх... всіх...

Полтава. „Наталка-Полтавка“ в Полтавському театрі. За своє життя я багато бачив „Наталок“. Я бачив Заньковецьку, Садовського, Саксаганського, Затиркевичку, Борисоглібську, Линницьку, Загорського, Мар'яненка, Чичорського, Юрі, Романицького, Крушельницького, Гірняка, Бучму... Я, мабуть, усіх бачив.

А от такого Возного, як у Полтаві Золотаренко, я не бачив. Скільки благородства, скільки любови до Возного.

Я ж бачив Саксаганського!

В чім річ?

Такий великий (а який же ж він великий!), як Саксаганський, він (ой, як це сказати??) він „снисходил“ до Возного! Може, він на це мав право? Його страшний талант може й дозволяв йому робити це! Але це була, по-моєму, його помилка!

А от такий собі, — може великий, може не великий, — артист, як Золотаренко, він грав з пошаною до великого твору Котляревського. І виграв! І переміг Саксаганського! Переміг, може, не талантом, а любов'ю! Не свідомо, думаєте? Ні, свідомо! Я дивився в очі Возному-Золотаренкові, і я бачив, що він розуміє те, що робить. І я радів. Я радів тому, що я вбачав у Золотаренкові велику купу нашого народу! Скільки ж їх іще єсть, отаких Золотаренків, у нашого народу! Які ж ми багаті!

Була Наталка (Онилко), був Петро (Осадченко), Виборний (Моровшик), Терлиха (Хмельницька), Микола (Онилко С. І.).

Спасибі їм! За віщо, спитаєте? За майстерство? Ні! Поки що нема, на жаль, Заньковецької, Садовського, Саксаганського! Спасибі їм, полтавчанам, за любов до „Наталки“, за молодість спасибі їм! А раз є молодість, тоді єсть усе!

3. січня, 49. Я, такий собі, Павлушка, селянський син, бігав без штанів по Груні, на Полтавщині (недалеко Чернеччина, недалеко Охтирщина, отам, де монастирщина), бігав, штурляв картоплю, драв горобців (а правильно — горобчи!), била мене мати вінником, і навіть горнятками череп'яними кидала в голову. Спасибі матері!

Потім — освіта. Розірвана освіта (перший учитель Іван Максимович Мовчан, старий дід) — він бив нас лінійкою по руках, а я б тепер, коли б мав змогу знайти ту лінійку, я б її поцілував!

Потім з Павлушки вийшов Остап Вишня. Письменник. Так як же ж я не буду вдячним за вінник і за горнятко матері, за лінійку — вчителеві І. М. Мовчанові.

І я — здячний.

20 січня, 49. Іван Сидорович Їжакевич! 85 літ!

Сьогодні (85 літ йому!) — свіжий, ясний, творчий!

Що, дорогі тт. художники?

Богомаз?! Іконописець?! Не наш?!

Хлопчики ви мої! Якби у вас було стільки майстерства, сили, уміння, як у Їжакевича, — як би ми з вами продвинули вперед наше мистецтво! Їжакевич... От уже в кому втілилося горьковське: „Талант — робота!“

Яку гору труда перевернув І. С. Їжакевич! Мільяди труда!

І став, зробився національним художником! Може, навіть, несвідомо.

Чую галас: „Націоналізм!“ Це — на мою адресу!

Ех, дітки мої! Навіть формально це до мене не чіпляється!

Оті дурні, що кричать „Націоналіст!“, не розуміють, і ніколи не зrozуміють, що я зумів об'єднати любов до моого народу з любов'ю до всіх народів світу!

7 березня, 49. Леся Українка і багато інших — поети не тільки свого народу, а вони поети в сіх народів, всього людства, бо зони, крім своєї геніальнності, ще й кришталево чесні.

Зло, найбільше, космополітизму в тому, що вони молодим не давали ходу.

Вони, захопивши всі провідні посади в літературі, позбивали на протязі кількох десятків років усі молоді паростки літературні!

Ось у чим найбільше зло!

Те, що вони нас „ущемляли“, — то ще не так страшно!

Ну, не видали, зарізали одну-дві книжки Остапа Вишні — ну що ж? Остап Вишня — є Остапом Вишнею...

А от коли молодий приходив до цих спекулянтів, і вони його своїм „авторитетним“ окриком приголомшували — оце страшно!

А скільки таких було!

17 березня, 49. Три чи чотири дні тому був у мене старий учитель: Федосій Іванович Рвач. Провчительював він 50 з гаком років. Йому 75 літ. Влаштувався він сторожем у трамвайно-тролейбусному тресті. Дали йому там хібарку при гуртожитку.

І от тепер, щоб когось уселити в тій хібарці, — старого вчителя викидають з посади, з кімнати і т. д.

Його, розуміється, не викинуть, не собразять...

Для чого це я пишу?

У нас, видимо, ще єсть „бездушне“, холодне таке ставлення до людей...

Що це?! Типове це для нас, для нашого часу?!

Ні!

Якийсь там ізнайшовся зам. директора тресту N, що в його піднеслася рука на старого вчителя...

Бувають такі...

Я написав листа директорові тресту і подзвонив зам. міністра комунальних справ.

У відповіді я зразу відчув, що NN — це „ісключені“...

Для чого я це занотовую?

„Горе“ старого вчителя Федосія Івановича Рвача принесло мені велику радість.

Я не знаю, яким чином дізналися його учні про те, що я включився в „боротьбу“ Федосія Івановича, — та зразу ж до мене дзвінки по телефону: — Спасибі! Спасибі, що заступилися за Федосія Івановича! За нашого вчителя!

І яка ж у мене була радість, що люди не забувають своїх учителів...

8 квітня, 49. Давно вже не писав.

Новина: Ю. І. Яновський дістав премію.

Я дуже радий, що робота Ю. І. Яновського перемогла.

Ю. І. Яновський справжній письменник! Справжній! Талановитий! Культурний!

Що б хотілося від Ю. І. Яновського?

Радості в творчості!

А то якось так виходить, що він (а разом із ним і література) „вистраждовує“ перемогу.

Я, грішний чоловік, думаю — радість!

4 травня, 49. Я вважаю за українця не того, хто вміє добре співати „Реветь стогне“ та садити „гопак“; і не того, в кого прізвище на „ко“, — а того, хто бажає добра українському народові, хто стриє його матеріальному й духовному розвиткові.

Хай його прізвище на „ов“ чи на „ий“, — хай він співає „Во саду ли в огороде“ чи „Будьте здорови, жвавіце багато“, або танцює „Камаринського“ чи „Ляzon-ху“ — я з ними і танцюватиму й співатиму, — з особливим захватом. Бо — ото й є справжні українці.

6 травня, 49. Говорять про моє 60-тиліття.

Про його святкування і т. і.

Я говорю: „Не треба!“, „Навіщо?!”

І бачу, що кожний, кому я це говорю, думає:

— Так, так! „Скромнічає“... Молода піч колупає...

А мені так не хочеться, от, їй-богу, не хочеться ніякого з приводу моого 60-ліття „буму“. Не в моїм це характері! Не вірите? А я прошу вас: повірте!

Коли іноді Вишня „окрисівався“, вимагав до себе увати і т. і., — то це було тільки тоді, коли Вишня був представником літератури. Для літератури і в ім'я літератури. А 60 літ — це — мое, особисте. Не треба!

15 травня, 49. Який би я був щасливий, якби своїми творами зміг викликати усмішку, хорошу, теплу усмішку в народу!

Ви уявляєте собі: народ радісно усміхнувся!

Але як це трудно!

Для літератури, по-моєму, треба перш за все — чесність.

Потім уже геній, талант, здібність і інші „атрибути“ літератури.

Тоді буде література!

12 грудня, 49. Сьогодні дістав листа з Москви. Якась там затримка з відданням моєї збірки в „Крокодил“.

Невже ніхто не розуміє, що мене аж ніяк ця справа не турбує. Видадуть — видадуть! Не видадуть — не видадуть!

Спасибі вам усім, мої дорогі рецензенти, за вашу думку про мою роботу! Пишіть, що хочете, говоріть як знаєте!

Мою роботу рецензовав народ!

Говорю це не хвастаючись, говорю це як факт, — схиливши свою сиву голову перед народом.

Чи зрозумієте ви, рецензенти мої, що, взявшись за літературну роботу, я ніколи не думав про гонорар, про свою славу і про всяке таке. Я почав робити те, що, на мою думку, могло дати користь народові.

Народ — оцінів. Спасибі йому. Значить, жив я не паразитом.

Помилявся? Так! Помилявся, і дуже помилявся. Але з чистою совістю можу сказати, що ніколи не хотів пошкодити народові.

І все!

Зрозумійте (мабуть, не зрозумієте!), що коли на виступах мене вітають слухачі, народ, я приходжу додому і падаю, знесилений, терзаючись (так: терзаючись!).

— За що?! За що — люблять?! Я ж нічого достойного не зробив!

Всі оплески, всі виклики — я розумію як вимогу: „Зроби!“

А який же народ наш добрий, який увічливий, який делікатний!

Скільки ж у нього добра до всіх тих, хто хоч трішечки дає йому незвичайного, небуденного, до роздуму придатного...

І коли мені доля дала змогу хоч трішечки, хоч отакунічки дати народові посміхнутися, — киньте всі гонорари, добра, багатства — все киньте!

Найвищого „гонорару“, як веселий блиск в очах народу — нема.

18 грудня, 49. Ну, чому я мушу чукикати літературу? Чому я мушу боліти, страждати за того, хто прийшов у літературу? Офіціяльно? Ні!

А — серцем, душою, болем моїм?

Чому? Чому такий біль у мене, не тільки за „провалля“ в літературі, а за особу талановиту, за її поведінку навіть в особистому житті...

Для літератури мало кришталевої чистоти, література — це перл у кристалах і чистота в найчистішому.

Який жах (а може й не так уже страшно), що я знаю особисто людей, що створили перли нашої літератури.

Я їх бачив, з ними говорив, за одним з ними столом сидів, пив, їв, розмовляв, сміявся, жартував...

А потім читав.

19 грудня, 49. А ви коли-небудь бачили прикажчика в літературі? Такий собі:

— Чево ізволіте? Ямб? На скільки порцій?!

І такі єсть!

Ну, Бог з ними.

19 грудня, 49. Розписався...

Ну, добре, — Вишня вже єсть. Так сталося...

Життя міняється, люди інші, змінилися. „Ми вже не такі, як були, і т. д.“

Все це так. Все це вірно. А література? Я ж розумію, що ми пишемо не те і не так, як колись...

А чи шукав хтось із нас нові слова (так, так — слова!)? Нові літературні ситуації, нові прийоми, нові...

Ви розумієте, про що я хочу сказати!

Я вже старий, працюю в літературі 30 літ! — але я прагну, хочу, до болю хочу! — сказати якесь таке слово, і в якісь такій новій ситуації, щоб і ми, письменники, не пасли задніх у нашому житті...

От! Перетворення природи... Не буде пустель, пісків, чорних бур! Ліси... Дерева... Ставки...

А в літературі? Хіба в літературі нема пустель, нема байраків, чорних бур, суховію?

А чому ж ми не беремося (рішуче!) за насадження нових дубів у літературі?

Не думайте, що я не бачу різниці між лісом і літературою! Бачу!

Але для того, щоб щось нове посадити чи посіяти, треба **бур'яни** вилопоти... Полоти треба!

А ми хіба за це взялися?

Оти сидить у літературі якийсь будяк N, — приміром.

Він розрісся, вкоренився, такий собі аж ніби хороший, — а по-справжньому: росте, висмоктує з літератури соки, а для літератури **ніякої з нього користі.**

Та хіба таких мало?

Скільки ж їх, що притулилися, присмокталися до літератури?!

А соки ж для них давай! Щоб вони жили!

25 грудня, 49. 60 літ! І мені здається, що хтось, десь прожив оті 60 літ, а не я! Невже я вже такий старий?

Який тягар — 60 літ!

Іноді мені так хочеться „підскочити“, „перевернутись“, пограти в покотильола... А подумаєш: 60 літ! І... зупиняєшся.

Скажуть же:

— Старий збожеволів!

А я ніяк не збожеволів, — мені не хочеться бути старим, і я ним **ніколи не буду!**

7 червня, 50. Все життя гумористом!

Господи! Збожеволіти можна від суму!

20 жовтня, 50.

Я — письменник.

Прожив я 60 уже з гаком літ.

Трудне моє було життя.

Підходжу до фінішу.

Хто ж я, зрештою, такий?

Я — Остап Вишня. Народ мене знає, народ мене любить.

Не для хвастощів і не для самозаспокоєння це я говорю...

Колись, — я говорю правду, — в години роздум'я я вирішив: житиму так, щоб нікому не зробити зла, прикрости.

Толстовське „непротивленіє“?

Ні! Просто — не любив я печальних лиць, бо любив сміятися. Не переносив я людського горя. Давило воно мене, плакати хотілося.

І от — кінець уже життя!

Хто ж я такий? Для народу?

Я — народний слуга!

Лакей? Ні! Не пресмикався!

Вождь? — Та Боже борони!

Слуга я народний, що все моє життя хотів, щоб зробити народові щось хороше!

А що я міг таке зробити, щоб народові було приємно?

Я — маленький чоловічок, мурашка, комашинка в народній величі!

І коли я вже волею судеб зробився письменником і визначилася моя робота, я **свідомо** (підкresлю це!) думав про одне:

— Пошли мені, доле, сили, уміння, талану, чого хочеш — тільки щоб я хоч що-небудь зробив таке, щоб народ мій у своїм титанічнім труді, у своїх печалах, торестях, роздумах, ваганнях, — щоб народ усміхнувся! Щоб хоч не на повні груди, а щоб хоч одна зморшка його трудового, задумливого личиня, щоб хоч одна зморшка ота розгладилася! Щоб очі моего народу, коли вони часом печальні та сумом оповиті, щоб вони хоч отакуньким шматочком радости засвітилися.

І коли за всю мою роботу, за все те тяжке, що пережив я, — мені пощастило хоч разочок, хоч на хвильку, на мить розгладити зморшки на чолі народу моего, весело заіскрити сумні його очі, — ніякого більше „гонорару“ мені не треба.

Я — слуга народний!

І я з того гордий, я з того щасливий!

7 листопада, 50. Література... Ой, як це страшно, і як привабливо! Шо таке, по-моєму, література?

1. Образи? — Народ!

2. Сюжети? — Народ!

3. Тема? — Народ!

Література — народ!

А що ж, зрештою, таке — талант?

Талант?

Це — крила Шевченка!

Це — ніжність Лесі Українки!

Це — мудрість Івана Франка!

Це — і т. д.

А взагалі — талант — це народ!!

По-моєму, все!

А решта?

Ну, як собі хочете: хочете співайте, хочете деклямуйте, хочете опи-суйте, хочете віршуйте...

Це — справа ваша!

Остап Вишня

Біографічна довідка

З огляду на те, що в багатьох по-смертних згадках і офіційних повідомленнях про Остапа Вишню як на рідних землях так і на еміграції, появилось в останній час чимало свідомих і несвідомих неточностей, перекручень, замовчувань і пропусків, подаємо уточнену й перевірену коротенькую біографічну довідку про цього письменника.

Дійсне прізвище Остапа Вишні — Губенко, Павло Михайлович. Інше літературне псевдо — Грунський П. Народився 11 листопада 1889 року в містечку Грунь, Зіньківського повіту на Полтавщині. Батько був за прикажчика в маєтку поміщика фон-Рота.

Закінчив початкову сільську школу в містечку Грунь правдоподібно

1901 року. Далі — міську двоклясну школу в місті Зінькові 1903 року і військово-фельдшерську школу в Києві 1907 року („на казьонний кошт“, бо батько, як колишній солдат мав на це право). „А потім, — пише сам Вишня в своїй автобіографії, — пішло нецікаве життя. Служив і все вчився, все вчився — нехай воно йому скажеться. Все за екстерна працював“. Тобто, працював фельдшером в лікарні київської залізниці й готовувався та здавав екстерно за повний курс гімназії. Здавши екстернат, він вступив був до Київського Університету (1916—1917 академічний рік).

Університету не закінчив. Революція й українське національне відродження захоплюють молодого Остапа Вишня й він включається активно в український національно-визвольний рух, а згодом стає навіть на чолі санітарно медичного управління міністерства шляхів сполучення Української Народної Республіки. В цей саме час починає він свою літературну діяльність. Перші гумористичні оповідання за підписом П. Грунський з'явилися 1919 року в газеті Української Селянської Спілки „Трудова Громада“, що виходила в Кам'янці Подільському за редакуванням М. Ішадилова.

Після відступу армії УНР і виїзду уряду за межі України Остап Вишня залишається на рідній землі. В листопаді чи грудні 1920 року його арештували органи ЧК і провадили слідство в Харкові. Завдяки головною заходам Василя Блакитного, десь на початку 1921 року Вишню з-під арешту звільняють. З того часу він працює за секретаря редакції „Селянська Правда“, яку редактував С. Пилипенко, де й друкує свої перші в радианських умовах гуморески та фейлетони. Рівночасно співпрацює в „Вістях“ ВУЦВК-у, що йх редактував його щирий захисник В. Блакитний, та згодом стає основним співробітником та фейлетоністом цієї газети. 1927 року стає головним редактором першого в пореволюційній Україні гумористично-сатиричного журналу „Червоний Перець“. Літом 1928 року виїздить до Німеччини, де впро-

довж двох місяців лікує свій шлунок від „улькусу“ в кращих берлінських фахівців.

Беручи активну творчу участь у літературному житті Вишня, проте, не належав до кінця 1929 року до жадної літературної організації: При наймні жадних даних про це не маємо. При організації нового письменницького об'єднання „Пролітфронт“ під кінець 1929 року Остап Вишня вже бере активну участь і стає членом-засновником „Пролітфронту“. До „Пролітфронту“ він належав до кінця його існування, тобто до дня його вимушеної „самоліквідації“ 19. січня 1931 року.

26 грудня 1933 року Остапа Вишню вдруге арештовують агенти НКВД. Обвинувачують у приналежності до підпільної націоналістичної організації і в підготові терористичного замаху на членів уряду і Центрального Комітету комуністичної партії. Засудили до розстрілу і замінили десятьма роками концентраційного табору. Кару відбував Вишня в різних пунктах Ухто-Печорської системи концтаборів. Весною 1938 року, під час нового масового терору по концтаборах совєтського союзу, Вишня був арештований в таборі Кожва (над річкою Уса) і відправлений на так зване слідство в місто Чиб'ю. По дорозі мав щастя захворіти на запалення легенів і з тієї причини був залишений в одному з етапних ізоляторів на Печорі до одужання. Це його врятувало від неминучого розстрілу.

Коли вийшов Остап Вишня на волю — встановити поки що важко. В усякому разі ім'я його в пресі появляється вже після війни тільки десь у 1946-47 рр.

Помер 28 вересня 1956 року в Києві. Поховали на Байковому цвинтарі.¹⁾

Григорій Костюк

¹⁾ Цю довідку складено на підставі таких матеріалів:

1. А. Лейтес і М. Яшек. Десять років української літератури (1917—1927), Том I, Біо-Бібліографічний. Харків, ДВУ, 1928, стор. 47.

2. Літературний Ярмарок, Альманах-місячник, книга 4, Березень 1929, „Біографічні відомості“ в кінці статті Ів. Капустянського „Вишня в легенді“, ст. ст. 195—196.
3. Літературний Ярмарок, книга 6, за травень 1929, Іван Сенченко „До біографії Остапа Вишні“, ст. 1.
4. Остап Вишня, „Моя автобіографія“, Книгоспілка, Київ, 1927, 32 ст.
5. Літературна газета“, Орган СРПУ, Київ, 4 жовтня 1956.
6. Іван Кошелівець, Література в царстві тіней (З приводу смерти Остапа Вишні), „Українська Літературна Газета“, Місячник літератури, мистецтва, критики, наукового і громадського життя. Мюнхен, листопад 1956, ч. 11.
8. Йосип Гірняк, З Остапом Вишнею, „Українська Літературна Газета“, Мюнхен, ч. 12, 1956, ч. ч. 1, 3, 4, за 1957.

В. Чапленко

Остап Вишня в своєму щоденнику

Дискусійна

У київському журналі „Дніпро“ (ч. 2 за 1957 р.) опубліковано уривки із щоденника недавно померлого Остапа Вишні, що його він писав, як про це сказано в передньому слові від редакції, впродовж декількох повоєнних років. У тому ж передньому слові зазначено й те, що це уривки, а не весь щоденник. Проте при читанні не виникає великої підозри, що текст щоденника спрепаровано. Можна думати, що його просто скорочено з технічних міркувань або взято тільки частину, яку можна вмістити в одному числі журналу. Але й у такому вигляді текст зайняв чимало місця — 27 сторінок. Заголовок „Думи мої, думи мої“ дав, очевидчаки, сам Вишня, бо він відповідає змістові.

Що ж можна сказати про цю опубліковану частину щоденника Остапа Вишні?

Ми б звернули увагу на два основні моменти, наявні в змісті його, а саме: а) на „перестраховочну“ казенницу і на б) Вишнину самооцінку.

Якщо мати на увазі **перший момент**, що виповнює щоденник на 90 відсотків, то про нього можна сказати, що це просто нечуване для жанру щоденника явище, (в негативному розумінні). Це ж стовідсотково — ортодоксальні, в дусі „генеральної лінії партії“ висловлювання! Усіх цих висловлювань не можна тут обговорити, але й частковий їх розгляд може дати достатнє уявлення та підставу для відповідних рефлексій читача по цей бік залізної заслони.

От його висловлювання про „народ“. Їх так у щоденнику багато, що той народ уявляється, як якесь „чудище обло, стозевно і лаяй“ (Тредьяковський), яке все поглинає, над усім береже гору. І автор щоденника просто плаzuє перед тим „народом“, називає себе його слугою („я — слуга народний“, ст. 82). І все зводить до того „народу“, до його оцінок, зокрема й літературну творчість письменників.

„Що таке, по-моєму, література?“ запитує Вишня (ст. 82). І зразу ж відповідає:

„1. Образи? — Народ! 2. Сюжети? — Народ! 3. Тема? — Народ!.. А взагалі — талант — це народ! По-моєму, все!“

Отже, навіть „талант“, тобто виразно індивідуальне, властиве тільки одиниці, — це „народ“!

Але це не якийсь живий народ, а той казенний, прилизаний та прилякований „народ“, що його створила в уяві „генеральна лінія партії“. І він у Вишні фігурує тільки з такими епітетами, як „хороший“, „розумний“, „му-

дрий“, „замічательний“ (?), „чудесний“ тощо. Звичайно, Вишня згадує теж український народ, але тільки для того, щоб сказати:

„Хмельницький? Ай, мамо моя! Та народ же привів Богдана до того, що він булавою вказав на Москву! Тільки народ! Слава Богданові, що він зrozумів волю народу . . .“ (ст. 73). А поза цим Вишня просто „відгетькується“ (не Вишнине слово) від українського народу, добалакавшися в його визнаненні просто таки до абсурду. Він пише: „Я вважаю за українця не того, хто вміє добре співати „Реве та стогне“ та „садити гопака“, і не того, в кого прізвище на „-ко“, а того, хто бажає добра українському народові, хто сприяє його матеріальному й духовному розвиткові. Хай буде його прізвище на „-ов“, чи на „-ий“, хай він співає „Во саду ли в огороде“ чи „Будьте здорові, живіце багато“, або танцює „Камаринського“ чи „Лявионіху“ — я з ними і танцюватиму й співатиму, — з особливим захватом. Бо — ото є справжні українці“ (ст. 80).

Відпекуючись від українського народу, Вишня широко розписується про свою любов до „великого брата, народу руського“ (уже не „старшого“, бо така „лінія партії“!). „Мене вважали, а може й досі хтось уважає, за націоналіста. Чому? Не розумію! Ну, чому я повинен не любити руський народ?“ I через декілька рядків знов повторює: „Чому б (ще раз говорю) я не любив руського народу?“ (ст. 97). Доказавши те, що він не націоналіст, Вишня пише: „А я чесно дивлюся у вікно, і мені так хороше, що я не націоналіст! Ні! От лежу я, хворий, на канапі, і читаю; читаю хворий, умираючий:

На мосту, на переходе . . . (і т. д.)

Я, Вишня Остап, умираю, а біля мене збоку Саша Прокоф'єв!“

А далі переходить навіть на російську мову.

„Дорогий Александр Андреевич Прокофьев! Прошу тебя! Прийди на мою могилу и спой одну русскую песню! Пусть прозвучит русская песня над могилой украинского „националиста“ . . . Того „националиста“, который так любил русский народ, его песню, его слово!“ (ст. 85).

Кінець кінцем, у нього „народ“ — це просто „радянський народ“, який обіймає всі народи ССРС в . . . однині, це та абстрактна, безоблична потвора, що її вигадали большевики для личкування русифікації. А Вишня ще й пише ці слова з великої букви: „За що? За що люблять?! Я ж нічого достойного Великого Радянського народу не зробив!“ (ст. 80).

Взагалі в нього все йде під назвою „радянський“. Чи згадує оперу „Богдан Хмельницький“ — мершій додає: „Гадаю (боюся) — перша опера справжня — радянська“ (ст. 83). Чи пише про спорт — теж: „Тепер спорт — всенародне явище, організоване, обґрунтоване. Це ясно: народна влада, радянська“. Навіть про полювання так: „Ота лисичка, отой зайчик навіть не уявляє... яке ласкаве око стежить за ним, радянське, хазяйське око!“ (ст. 88). Навіть про сміх пише, що „народ“ хоче „нашого хорошого радянського сміху“ (ст. 84).

Про літературу Вишня пише так, як і газета „Правда“, навіть наводить цитату в оригіналі з неї, цитату про те, що письменники повинні писати „правду“. А його уявну промову на з'їзді письменників у Москві просто тидко читати, — так багато в ній рабського плаzuвання перед „матір'ю Москвою“.

Всі люди в Радянському Союзі — свідомі будівники комунізму. Навіть його малий онучок „Павлушка“ простує туди ж таки, до комунізму. Простує „щасливий, веселий“, дарма що не знає того, „що для того, щоб він отак бігав, жив на світі Ленін“. „Він собі підстрибує: скік! скік! А Трумен для нього, для мого Павлушки, атомову бомбу готове!“ I Вишня висловлює побажання, „щоб він, отой маленький, біленький, Павлушка, виріс великий і задавив Трумена“ (ст. 86), і т. д., і тому подібна казенщина.

І коли це читаєш, мимоволі виникає недомисленне питання: що це? Як може людина таке писати в інтимному щоденнику?! І невже це він широко пише?! Він, хто побував у лабетах НКВД і на власному досвіді спізнав, що таке „наша рідна радянська влада“?! Чи, може, його на тих Соловках так „перевиховали“?

На ці й можливі інші в такому сенсі питання не так легко відповісти. А люди, що не знають „радянської дійсності“, взагалі не можуть цього зrozуміти.

Але ми особисто охилимся б до тієї думки, що це в Вишні т. зв. „перестраховочні“¹⁾ висловлювання. І що саме тому, що він писав у лабетах НКВД, він таке й понаписував. Він же, напевно, до останніх днів свого життя боявся трусу й повторення тих мук, що їх зазнавав у „радянських“ катівнях, і заздалегідь готував „виправдувальний“ матеріал для слідчих. Звідси й його неодноразові „докази“, що він не „націоналіст“. А в одному місці він навіть „клянеться“: „Заявляю урочисто! Клянусь торжественно! Ніколи, ніяк, нічого проти народу, а значить і проти радянської влади не зробив злочинного. Помилявся! Так! Але приходив до народу свого з усіма своїми помилками. Такий, як есть. Отакий.“ (Ст. 85). Раз у нього прохопився навіть „жалъ“ до цієї влади. „Ой, буде комусь соромно за мої страждання! Ой, як буде!“ (ст. 85).

Але тут дехто може згадати Шевченків щоденник. Шевченко ж, мовляв, відбувши теж страшну кару і теж сподіваючись кожноточно трусів, не боявся й далі писати про те, за що був покараний, гудив і далі ворогів свого народу та царський лад тодішньої Росії. Це правда, але, поперше, Вишня — не Шевченко, а подруге — і „рідна радянська влада“ таки страшніша за царську Росію. „Репресованого“ Шевченка ніколи не цуралиссь друзі, його поворот із заслання — це був трохи чи не тріумфальний хід переможця, а для Вишні „репресованість“ означала просто таки фізичну загибель...

А втім, ми не хочемо й цілком „вибілювати“ Вишню: з нього таки не дуже великий „герой“, і він ніколи не чинив особливого опору „радвладі“. Крім того, ми ще повернемось до цього питання, коли будемо розглядати його самооцінку.

Але щоденник Вишні в цьому розумінні — страшний документ, бо він свідчить, що всеосяжний большевицький тоталізм не дає людям навіть в інтимних щоденниках бути собою. Навіть таким „знатним“, як ним був усе таки Вишня.

Поряд з отим зазнаки „перестраховочним“ матеріалом є в щоденнику Остапа Вишні ще й, так би мовити, критичні завваги, крізь які просвічується й нелякована „радянська“ дійсність. В одному місці він згадує про старого вчителя, якого викинули з мешкання, у другому — про заселення будинка письменників, до якого лізли кололітературні люди, про „бур'ян“ у літературі, що його треба б „виполоти“, згадує про здивоване „зачем?“ однієї „української письменниці“, коли він заходився перекладати по-українському „Ревізора“ М. Гоголя.

Чи це не суперечить вищесказаному про граничну заляканість автора щоденника? Ані трохи! Це все тільки дозволена від влади „самокритика“, те, що далеко більшою мірою заповнює, наприклад, сторінки „сатиричного“ журналу „Перець“. Це те, що не зачіпає суті большевицької влади. І сам Вишня, відзначивши негативне, поспішає написати, що це, мовляв, „ісключені“ (ст. 78). Навіть такий „лібералізм“, як уживання висловів „борони, Боже“, „слава Богу“, не може нас увести в оману: це теж дозволене і на тій, либої підставі, що таких висловів як мертвих формул уживав колись Ленін. Та й сам Сталін, здається, якось прохопився був таким висловом.

¹⁾ Забезпечувальні (ред.).

Коли далі перейти до другого моменту — до самооцінки Остала Вишні, то треба насамперед розглянути його „чесність“, що про неї він так багато пише. Наприклад: „Не можу, ясна річ, аналізувати свою роботу! Це хтось ізробить. Скажу тільки — працював чесно“ (ст. 75, підкresлення авторове). Колись так заявляв ще Шевченко („ми чесно йшли . . .“), але в нього заява погоджена з діяльністю. А що маємо в Вишні? Пише він про „прикажчиків у літературі“, які керуються „правилом“ „чево ізволіте?“ і засуджує цю категорію писак. Але чи нема й у його писаннях такого, що підганяє й його під цю категорію? Безперечно, такого в його діяльності було багато, може, навіть більше, аніж того, що він писав, справді, „чесно“.

І коли він пише: „Ніколи я не зрадив інтересів свого народу! Ніколи!“ то це можна віднести швидше до отого „Великого Радянського“, а не до його рідного — українського. Ми не спускаємо з уваги того, що це йому доводилось робити в умовинах терору, що його примушували так писати. Але чи не спокушали тут його й „лакомства нещасні“; високі гонорари, добре мешкання в домі письменників, „Побèда“ (авто), що про неї він згадує в шоденнику. І чи не докори свого власного сумління він зраджує, коли пише про оту „Победу“: „Я іду, і мені дуже гірко, коли путями-шляхами чимчикуть подорожні?“

Так, ми не спускаємо з уваги того, що Остап Вишня стояв перед проблемою: смерть — або „Побèда“, і цінімо те, що він, їздивши „Побèдою“, все таки писав по-українському. Були бо серед його товаришів і такі, що настанку свого життя не встояли і, рятуючись, почали писати „общепонятним“. Це сталося, як довідуємося з цього Вишниного щоденника, навіть з Ю. Яновським. Алеж навіщо тоді Вишні так носиться з своєю „чесністю“?! У такому разі краще мовчати, за приказкою „мовчи, глуха, — менше гріха“.

Не менше, як чесність, або, може, ще й більше підкresлює Вишня свою письменницьку скромність. „Говорять про моє 60-ліття. Про його святкування і т. д. Я говорю: „Не треба!“, „Навіщо?!“ I бачу, що кожний, кому я це говорю, думає: — „Так, так! „Скромнічає... Молода ліч колупає... А мені так не хочеться, от, їй-богу, не хочеться ніякого з приводу моєго 60-ліття „буму“. Не в моїм це характері! Не вірите? А я прошу вас: повірте!“

Якже уважніше проаналізувати його щоденник, то виходить, що це не так, що це та „скромність“, про яку кажуть, що вона „паче гордості“. Він же нгвітє з пихою говорити про свою значність у літературі! „Остап Вишня є Остапом Вишнею“, пише він. „Вишня вже єсть“, гордо констатує він у другому місці. „Я — Остап Вишня. Народ мене знає, народ мене любить“. І хоч він назначає при цьому, що „не для хвастощів і не для самозаспокоєння“ це говорити, але це більше, ніж хвастощі — це пахне самозакоханістю. А як він болюче реагує на — за всіма ознаками — компетентну критику його перекладу „Ревізора“! Він називає рецензента „рецензентом“ у лапках, а також „нечесним чиновником“, навіть „дурнем“...

Підемо ще далі. Остап Вишня упевнено говорить про себе як про письменника. „Я — письменник,“ заявляє категорично (ст. 82). Ми скильні взяти таку його „самокваліфікацію“ під сумнів. Письменник — це творець образів, (людів, природи тощо) сюжетів чи ліричних настроїв. Інакше кажучи, письменник повинен бути автором романів, повістей, оповідань, поем, драматичних творів, ліричних. А тимчасом нічого такого в спадщині Остапа Вишні ми не знаходимо. Його єдиний жанр — це т. зв. **малий фейлетон**, тобто один з газетно-публіцистичних жанрів. І на цій підставі ми визначили б його „кваліфікацію“ як газетного фейлетоніста, часто яскраво-дотепного, але все таки тільки фейлетоніста. Отже, він до властивого письменства не належить і називається властивим письменником „не має права“. Правда, дехто може пригадати ще його переробки „Вія“ й деяких інших чужих п'єс. Але це, поперше, тільки переробки, а подруге, ще треба доказати, що вони мають літературну

вартість „Ревізора“ ж він так і не спромігся перекласти! Правда, той „Ревізор“ таки йшов у київському театрі, але тому, що Вишні . . . „допоміг Рильський („спасибі Рильському!“ пише він). Отже, не з його творчими силами було братися за таку справу! Та й мовні його ресурси не такі, щоб перекладати Гоголя. Про мову він теж чи мало в своєму щоденнику пише. Але це все дилетантські висловлювання. Для нього ж іще й досі найвищий критерій української літературної мови, — „її колискова душа“. На його думку, тільки той „академік знатиме аромат рідної мови“, кому мати над колискою співала „Люлі-люлі люлечки“ . . . І тому він вважав, що Гоголевого „Ревізора“ треба перекладати „без словників“, „без отих рецензентів“ (ст. 92). Мова ж його „усмішок“ та й цього останнього тексту — щоденника — це примітивно-розмовна мова, занечищена москалізмами, безпрадна в найпростіших висловах. „Величественный“ старик (я іншого слова не підберу!) — ось його власне признання.

Отже, і його заслуги в українському письменстві, і його творчі можливості далеко менші, аніж це він сам визначає, а також його прихильники на еміграції, що вважають його „другим після Гоголя українським великим гумористом“ (Ю. Дивнич на вечорі пам'яті Остапа Вишні в Нью Йорку“, що відбувся 24. лютого 1957 р.; про це в мюнхенській „Літературній газеті“ ч. 4 за 1957 р.).

Остап Тарнавський

Світова література в 1956 р.

Почерез Кестлера погляньмо бодай через шпаринку поза залізну заслону. Правда, там нема ніяких літературних явищ, бо література не має там свободного вислову і є лише мегафоном партійної догми і диктату. Але стихійний, чи лише спровокований період відлиги дозволив і там письменникам сказати свободі слово, нехай лише криком розpacі. Правда, не було ніяких творів, які б стали бойовим прaporом для нових ідей, але впали з уст письменників безпосередні і гарячі слова, які стали багаттям для спалаху революції. Це перш за все відноситься до Мадярщини, в якій 1956 рік був великим роком літературних дискусій, які — подібно, як славні дискусії в Україні в тридцятих роках — перемінилися в політичні дискусії. Клуб Письменників у Будапешті в 1956 р. став осередком нової думки, тієї думки, що завжди є рушієм нових ідей і поступу. Дискусія велась про свободу творчости і взаємодії про свободу. Відізвалось сумління в мадярських письменників і вони відкрито визнали, що служили брехні під контролею інквізитора, спертою на поліційні багнети. Комуністичний письменник Гай в Будапешті так відповів на питання, чому обстоює свободу вислову не лише для комуністів, але й для некомуністичних письменників: „Допомагаючи бюрократам із партії накласти намордник на немарксистів, чи приготувати неволю для себе самих. Піддавшися духовому проводові партії, ми дали себе завести на шлях брехні!“.

Ця відвага висловити цирку думку в Мадярщині, не зважаючи на трагічні наслідки, залишається й надалі живим кличем. Це ще один доказ, що живе слово, слово живих письменників було, є і буде тим рушієм, що зумовлює поступ у світі.

В Польщі самий уряд мусів злагіднити курс у літературі. Злагіднення — це, безперечно, заспокоєння вимог населення, вимог культурних працівників, а спеціально письменників. Там письменники повели навіть критику непопулярного в СРСР Союзі соц-реалізму, там хоч у скромних формах

існує католицька література, там у 1956 р. навіть пролунали відважніші думки про свободу літературної діяльності. Там навіть з'явились книги модерної поезії, головно, видана в 1956 р., збірка нового поета **Мирона Бяловішевського**, „Обороти річей“. Що більше, польські письменники здобулися навіть на відвагу критикувати застій у советській літературі. Роман Шидловський у відповіді М. Рильському відверто сказав, характеризуючи советську літературу: „Був сад, розцвітали в ньому дерева й родили овочі, але хтось нерозважно, чи радше вмисно, впустив до саду череду бичків. І ці непрошенні післанці кинулись на дерева, об'їдали цвіт, поламали галуззя, і сад перестав давати овочі“.

Чи зворот, який позначився в літературі поза залізною заслоною, може принести зміну і відкрити свободу літературі? Здається, найкращим показником цього звороту є дві події в російській літературі: реабілітація **Бруна Ясенського** і самовбивство **Олександра Фадеєва**. Хоч і Фадеєва поховали з советськими почестями, що означає, що він у ласках советських властей і після смерти, то його самовбивство — це доказ, що зміна в советській літературі заіснувала. Але хто прийшов на зміну? Ясенський? Автор книжки „Палю Париж“, яку написав, як відповідь комуністів на книжку французького письменника Поля Моранда „Палю Москву“ з 1919 року. Ясенський, який був знищений режимом Сталіна саме тому, що був правовірним комуністом, як Горкій, чи Маяковський, тоді, коли Сталін у своїх посяганнях по диктаторську владу волів бюрократів типу Фадеєва.

Та ця зміна в советській літературі, навіть якщо вона спеціально зааранжована, напевно спричинила фермент. Ознакою може бути новий твір **Володимира Дудінцева**, „Не хлібом єдиним“, що почав друкуватися в журналі „Новий мір“ і що його автор змушений був переробляти. В Росії ніколи не було свободи творчості. Російський цар цензурував твори найбільшого російського поета Пушкіна, а інші письменники шукали свободи слова закордоном. Советський Союз продовжує традиції царської Росії і тому там нема свобідної творчості і нема нормального розвитку літератури.

До революції в Україні забороняли українське слово, а все ж пролунали там вогненні поезії Шевченка. По революції українська мова стала, бодай на папері, рівноправною, а все таки москалі знищили навіть такий талант, як Тичина. Советські власті допустили до вжитку українську мову, але лише як засіб для ширення своїх політичних цілей. Але в дійсності ця українська мова в Україні упокорена й упосліджена. Якщо взяти статистику, то в 1956 р. в Україні вийшло друком 4.821 книжок (як це мало, коли порівняти з виданнями в Англії, де вийшло понад 19 тисяч книг), але в цій скількості нема навіть половини українських книжок, всього-на-всього 2.378, а решта російські. Ця вбогість українських видань вказує на упослідження української літератури й культури. І не тільки це, там нема ніякої можливості розвивати українську літературу навіть у цих убогих формах. Вся література залежна від режиму, все, що там діється в літературі, діється з наказу Москви.

Таку залежність від Москви зображує навіть переведена в останньому році реабілітація деяких українських письменників, які були знищені Сталінським режимом. Між реабілітованими є Олекса Досвітній, Володимир Їжицький, Михайло Ірчан, Іван Микитенко, Микола Куліш, Григорій Епік, Валеріян Поліщук, Зінаїда Тулуб, Гнат Хоткевич. Ця реабілітація зовсім наслідує реабілітацію таких російських авторів, як Б. Ясенський. Бо між реабілітованими нема Миколи Хвильового, який був членом партії і на таку реабілітацію впovні заслуговував. Але він підняв був гасло „Геть від Москви“, яке однаково неприємне усім, хто не був би на вершку російської автократичної піраміди.

Не було в Україні в 1956 році ні одної такої появи, яка була б не лише

непересічною, але бодай викликала більшу дискусію. Та їй не могло бути. Письменникам призначено там чисто поліційні функції, як напр. Юрієві Смоловичеві, Петрові Панчові, чи іншим, яких всадили в „Комітет для повернення на родіну“ і наказали писати брехливі заклики і слідчі рапорти. А втім, працівники пера в Україні тепер виконують державне замовлення для зустрічі 40 роковин совєтської революції. Тож і треба сподіватись в цьому році великої повені пропагандивної макулятури в українській мові.

З важніших подій треба відмітити відзначення сотих роковин смерті Івана Франка. Але ці роковини використали властівимущі в Україні для того, щоб оплюгувати творчість Франка і вложити її в виключну залежність від марксівсько-ленінської доктрини. У виданих творах перекручені тексти Франка, а деякі твори взагалі виключено з видань. У Львові покладено камінь під будову пам'ятника Франкові. В Києві відбувся З'їзд Спілки Письменників України, на якому по традиції заслухано вимоги партії й режиму до письменників. Рупором режиму був політрук від літератури Новиченко. Був теж — напевно спеціально придуманий — епізод з натавруванням двох поетів за ухил від партійної лінії, а саме Малишка і Шевця. Знаючи всю велику пропартійну і прорежимну творчість Малишка, важко повірити, щоб він справді міг допуститися ухилу. Просто помилився, або встругали комедію — мовляв, і в нас є відхилення, а тим самим свобода творчості.

На українській еміграції — хоч яка вона обмежена чисельно й фінансово, вийшло чимало книжок. Найбільше було збірок поезій, між ними нові збірки Василя Баркі, Олекси Бабія, Ігора Качуровського, Остапа Тарнавського. У прозі непересічною появою була книжка письменниці-сеніорки Галини Журби „Далекий світ“. Докія Гуменна видала новий роман „Хрештатий яр“, Тодось Осьмачка — „Ротонду душегубців“; крім того вийшло ще кільканадцять прозових творів, між ними прозовий деб'ют І. Качуровського.

Два наші письменники мали теж більший, ніж звичайний успіх, а це Іван Багряний і Василь Барка. Книжка першого „Тигролови“ з'явилась англійською мовою в доброму видавництві і дісталася позитивний критичний відгук. В німецькій мові вийшов Барчин „Трояндовий роман“. Якщо зважити, що критику журналу „Тайм“ читають сім тисяч книжок річно, щоб із-поміж них вибирати для рецензії 250 і між цими вибраними теж роман Багряного, то це великий успіх письменника.

В 1956 р. в нашу літературу поступала і молодь. Кілька поетичних талантів, які, певно, розвинуться, — це відрадне явище на еміграції, тому можна говорити про пожвавлене літературне життя на еміграції. Систематично виходили три чисто літературні журнали, а саме: „Київ“, „Пороги“ і „Літературна газета“, яка випустила теж об'ємистий „Літературний Збірник“ У „Свободі“ появлявся у двотижневих відступах Літературний додаток. Справам літератури віддавали свої сторінки й інші часописи. Було теж кілька конкурсів, а саме конкурс на новелю й повість В-ва „Київ“, конкурс на новелю в Аргентині, конкурс на драматичний твір в Австралії. В цих конкурсах взяло участь багато літераторів і вони принесли деяку скількість нових творів. Обидва конкурси на п'есу — передминулорічний З. У. А. Д. Комітету і минулорічний в Австралії дали для театрального репертуару кілька творів, що мали вже успіх у театрі. В 1956 році зорганізовано теж у Шікаго Літературну нагороду, яка з різних причин закінчилася невдачею.

1956 рік приніс теж утрати нашій літературі, яка так сильно потерпіла від смерті майстра **Юрія Яновського** в попередньому році, а саме, померли **Петро Керманський**, людина слабого характеру, але поетична душа, письменник-гуморист **Остап Вишня** і майстер українського фільму **Олександер Довженко**, автор багатьох фільмових сценаріїв. З-поміж критиків-літературознавців відійшли в тому році **Михайло Возняк** і **Євген Ю. Пеленський**.

Досить сильно працювали наші письменники на еміграції над перекладами. В 1956 р. вийшли окремими книжками переклади **Михайла Ореста** з французької і німецької поезії, як теж і перша книжка перекладів із Т. **Еліота** під редакцією Ігора Костецького.

Окрім того на еміграції вийшли книжки, які є незаперечною позицією в нашій літературі: в 1956 році з'явилась перша книга **Української Енциклопедії**, що є найкращим досягненням української науки на еміграції, книга проф. **Дмитра Чижевського** „Історія української літератури“.

Дуже святково відзначила наша еміграційна громада соті роковини Івана Франка і почала видавати з цієї нагоди повне двадцятьтомове видання творів цього письменника в в-ві „Книгоспілка“.

Великою міжнародною подією в літературі в 1956 році було призначення нагороди Нобеля знаменому еспанському поетові старшого покоління **Х. Р. Хіменезові**. Це поет із Божої ласки, ворог усіх експериментів у поезії. Призначення лавреатом саме цього поета вказує на перемогу поезії і приносить задоволення всім, хто любить поезію. 75-річний Хіменез живе на еміграції в Порто Ріку, його твори перекладені на різні мови світу.

Ще дві події відбулись у 1956 році, які мали велике значення для всієї літератури. В липні відбувся 28. Конгрес Міжнародної Федерації Пенклюбів у Лондоні. Це був найбільший із дотеперішніх конгресів цієї Федерації і, напевно, найбільший з усіх літературних з'їздів, які колінебудь відбулись. До Лондону прибуло майже вісімсот письменників, і все це письменники з іменами. На конгресі порушено багато важливих справ про критику: чи має вона бути мистецькою, чи науковою, про незалежність письменника від урядів, груп і партій, про вплив технічних удосконалень (кіно, радіо, телевізія) на літературну творчість, а в слід за тим на формування двох типів письменників, які використовують нові технічні можливості, і які тримаються традиційних форм літератури. Головна тема Конгресу була: „Автор і читач“, тому дискусія велась про елітарність літератури і про поширення її на масового читача, і про незалежність літератури з одної сторони і свідому, чи несвідому залежність саме з уваги на використання літератури новими технічними засобами. Ця тема незалежності письменника була тим цікавішою, що в Конгресі взяли участь теж представники літератури з-поза залізної заслони, а саме з Польщі, Чехословаччини й Мадярщини. В Конгресі брали участь теж представники еміграційних літературних груп, був ухвалений навіть протест проти арештів письменників в різних країнах, але українських представників, на жаль, там не було. Не зважаючи на таке велике число учасників з різних країн і систем, Конгрес виніс загальні висновки, а саме заявив про обніження становища письменника, легковаження особовости і прав одиниці, як теж перегони у зброєнні. Конгрес ствердив, що технічні вдосконалення (фільм, радіо, телевізія) почали впливати на думки й почуття перш за все тому, що вони зв'язані з великим промислом, чи теж державою, і перебирають з рук письменника, з рук самітної шляхетної одиниці можливість свободно й глибоко дискутувати з другою людиною, з читачем. Президентом на місце англійця Моргана став член Французької Академії Андре Шамсон.

Другою подією був з'їзд поетів у Бельгії восени 1956 року. На з'їзді було понад триста поетів із 37 країн. Тема конференції була „Джерела народної творчості“. Там були теж поети з-поза залізної заслони під проводом російського поета Антокольського — перекладача Бодлера, Війона, Елюара й Рембо. Антокольський захвалював соцреалізм, але не міг переконати західних поетів. Та все таки значення цієї конференції велике — це нагода пізнати думки тих, хто творить красу й формує відчування краси, хто ублагороднює людські думки. На поетичному з'їзді у Бельгії призначено теж поетичну нагороду, так звану: *Grand Prix International de la Poesie*, яку

одержав 68-літній поет **Джюзеппе Унгаретті**, італієць, народжений в Єгипті. Унгаретті пише по-італійськи й по-французьки. Перед війною захоплювався сюрреалізмом, але потім вернувся до традиційності.

Це найзагальніший огляд літератури в 1956 р., бачений головно крізь віконце англомовної критики.

На кінець хотів би я ще відмітити, що в англомовному світі, (а теж загально в цілому західному світі) помітно велике зацікавлення й увага до со-вєтської, а радше до російської літератури й культури. Один із передових літературних журналів у Лондоні присвятив цій темі велику вступну статтю, в якій доказує, що Росія намагалась завжди створити обруч приязніх держав довкола себе і тому старалася приєднати собі якнайбільше приятелів в інших державах. Від коли Петро Перший відкрив вікно на захід, крізь це вікноувійшло мало світла в Росію, але це вікно стало справжньою прогалиною, куди просовувались на захід думки і люди, невідомо з якими цілями із якими намірами. Та все лихо в тому, що задуха, яка виходила й виходить крізь Петрове вікно в Європу, оголомшила багато людей на заході. І так прийнялась на заході мода хвалити все російське. Зовсім звичайне явище на заході, що Чайковського, чи Шостаковича вважають найкращими музиками, Толстого, чи Достоєвського — найкращими письменниками. Письменники заходу вважають честью, що вони під впливом російських авторів (я наводив думки Фолкнера). Була ціла генерація англійських поетів, для яких найбільшим майстром був Тургенев. Ми маємо на заході найкращі монографії і біографії окремих російських письменників, напр. Пушкіна, написана професором американського університету. В 1956 р. увага для всього російсько-совєтського була ще збільшена. Не счислити тих усіх книжок, які вийшли в тому році і яких темою була Росія, чи Советський Союз. Між авторами — головний прокуратор ЗДА Віллем Доглес ("Russian Joungpey"), а далі такі величини, як Джордж Кенан, Едвард Креншов, Джемс Бирнгем і багато-багато інших.

На цю позінь російщини на заході вказує, напр., літературний тижневик лондонського „Таймс“-у. На 50 чисел цього великого літературного тижневика припадає десять великих статей на першій сторінці темам російської літератури й культури. Значить, одну п'яту важливості справ віддано Росії. Решта чисел присвячує це репрезентативне місце англійській культурі, і лише раз французьким справам, а раз німецьким. Це дуже знаменне. Порушенні проблеми — різні: марксизм і большевизм, Ленін і його супротивники, національне питання в ССР, продовження російщини в советському, а на-віть вузькі теми, як Герцен, Мусоргський, Мілюков.

Правда, ці зацікавлення російщиною роблять прислугу й українським справам. Згадуючи, пишучи, дискутуючи про справи Росії й Советського Союзу, західний світ мусить згадувати, писати й дискутувати про справи України. От, напр., у праях про національне питання в ССР, чи в насвітленні культивування російщини в Советському Союзі питання України нарекслене правильно. А це неабиякий успіх, бо це популяризує українську справу і приділює їй значення. І тут надія, що це зацікавлення Росією і Советським Союзом стане джерелом справжнього пізнання не лише Росії, її культури й літератури, але теж і поневолених нею народів, а в тому нашої України. Тоді західний світ, весь англомовний світ пізнає і нашу літературу й культуру, яка від своїх перших початків повстала до боротьби за своє право бути, і для якої 1956 рік був продовженням цієї боротьби за буття, щоб могти зустріти світле майбутнє.

Кінець

Дмитро Гонта

Отаманщина

(ОТАМАН БОЖКО)

Штаб Південно-Східної Групи, який стояв на станції Бірзула, поставач Січ боєприпасами та іншим військовим майном, якого Січ потребувала досить, бо вічно мусіла ліквідувати большевицькі партизанські загони, якими кишив повіт. Слава про боездатність і зразкову дисципліну йшла далеко, а разом з тим вороги робили свою юдину роботу, щоб компромітувати Січ, і пускали різні наклепи по наших штабах. З цього часу походять байки про різні бунчуки, гусині пера й інші нісенітниці, про які читаємо в працях наших вищих військовиків, які ніколи не бачили Божка, ані Січі і падали жертвою провокаторів. А провокатори видумували різні наклепи й інтриги, в які втягали наших отаманів, в тім і Божка. Деякі з них, яких я був свідком, постараюся висвітлити.

Пригадую, як десь в лютому 1919 року викликав до себе начальник Штабу Армії от. А. Мельник от. Божка до Жмеринки і пропонував йому залишити Січ та взяти командування корпусу. Казав, що буде командиром корпусу, матиме десять тисяч людей тощо. От. Божко подякував за довір'я і сказав: „Мене не захоплює велика чисельність невідомої мені маси, я маю у своїй частині 500 людей, але коли треба буде скласти голови за українську справу, я на кожного з них можу надіятися як на самого себе. Тоді вже штаб мав різні провокативні відомості про Січ, і це було причиною покликання от. Божка до штабу. Коли ж от. Божко вияснив усе начальникові Штабу, той казав йому вертатися до Січі і працювати далі.

Другий випадок також пахне провокацією, хоч приймали в ньому участь люди, яких ніяк не можна було в цьому підозрівати. А було це також у ті приблизно часи. В Одесі стояли аліянтські частини, і ось одної ночі будить мене отаманів джура, щоб я негайно зголосився до отамана. З'являюсь і дістаю наказ — зараз приготувати панцерник і чоту козаків, бо виїздимо на Бірзулу. Викликають туди на нараду, на станції буде чекати старшина, який запровадить куди треба. Це пахне провокацією, і ми мусимо бути приготованими на всякі несподіванки, але ми ідемо.

Викликаю вартового старшину, віддаю наказ отамана й о годині приблизно 3-тій ночі виїздимо панцерником на станцію Бірзула. Наказ комandanту панцерника — бути приготованим на всякі непередбачені випадки, вислати двох вартових до того вагону, в який ми увійдемо з отаманом.

Панцерник заїздить на станцію, голоситься старшина, як провідник, просить самого отамана, той бере мене з собою. Заходимо до сальон-вагону 1-ої класи, де застаемо шість-сім осіб, між ними полковників: М'ясника, Мельника і ще декількох незнаних мені. В передлі на софі ще хтось спить, його будять, кажуть, „Приїхав Божко“. Той устає, і виявляється, що це от. Козубський, який у той час командував невеликою частиною і мав досить добрий бронепотяг, яким наводив на всіх паніку. Всі підозріло поглядають на мене, питаютимо Божка, хто я. Той пояснює, настрій таємничий, не можна сказати, щоб був приємний, нарешті по довгій павзі падає запитання до от. Божка: „Слухай, Божко, чи ти хочеш носити зброю?“ Неприємно лазять мурашки по шкірі, пальці мимоволі відбезпечують безпечники бравнінгів, які тримаю, один в лівій кишені, а другий під плащем на трудах. Божко, звертаючись скорше до мене, ніж до присутніх, каже: „Поки живі, будемо носити, правда?“ „А так!“ відповідаю. Присутні переглянулися, далі атмосфера поволі розрядилася і далі почали пояснювати Божкові суть справи. На півдні

організує Денікін добровольчу армію під протекцією аліянтів. У штабі нашої групи рух поміж непевним з українського погляду елементом. Як ми маємо відомості, збираються наробити тут каши і втікати до Денікіна, отже, щоб цьому запобігти, присутні зібрали певних патріотів і хочуть арештувати всіх тих, щодо яких мають відомості про зраду, запакувати до вагонів, вивезти за Бірзулу і всіх розстріляти. На це вони закликали Божка, бо може прийти до більших авантюр, а що Січ вони вважають певною українською частиною, тож хочуть заручитися її підтримкою.

З того всього одначе нічого не вийшло, бо змова була викрита і левина доля тієї змови впала на от. Божка, як ніби на одного з організаторів змови.

В міжчасі наше військо залишає Кременчук, Єлисаветград і посушується на Бірзулу. В запіллі місцеві большевики роблять зазорушення. Так зробили повстання у м. Ананьєві й захопили владу в свої руки. Січ дістae наказ вирушити на Ананьїв і зліквідувати повстання. Січ вирушає в напрямку на Ананьїв потягом з двома гарматами і пішою та кінною сотнями, до помочі додає штаб групи сотню кінноти під командою Годила-Годлевського. Вивантажуємося на станції Жеребково в 5—6 кілометрах від Ананьїва і вирушаемо в напрямі міста. Під містом большевики ставлять невеликий опір, але коли озвалися наші гармати, вони залишають місто. Ми виволили з арешту команданта міста разом із його залогою та встановили знову українську владу. На ранок з'являється зв'язковий верхівець із станції Жеребково й доносить, що большевики, користуючи з нашої відсутності, захопили вночі, під командою Дячишина, місто Балту і більшу частину залоги знищили. Вони повели наступ і на станцію. Січ борониться в присілку біля станції, потяги під парою, в разі невидережки, відходять в напрямку Бірзули, є великі втрати в людях.

Зараз повертається Січ до станції Жеребково, вантажиться на потяг і вирушає в сторону Балти. Цю віддалі в 30—40 кілометрів покриває в дуже короткому часі, застосовуючи певну обережність під час руху потягу. На останній станції перед Балтою залишає потяг і прямує в сторону міста, залишаючи станцію Балту зліва, куди вислава пів сотні кінноти. В напрямі станції чути рушничну й кулеметну стрілянину. Спішими, щоб захопити шосе, від станції до міста, але тому, що наша кіннота, вислана в напрямі станції, поспішила й ув'язалася в бій, Січ, залишивши станцію, відійшла в напрямі Бірзули. Та коли почула стрілянину за станцією, зоріентувалася, що повернулася поміч, і повела наступ на большевиків. Ці залишають станцію і в поспіху відходять на місто, але тому, що розмокла рілля затримує наш рух, большевикам удалося мурованкою скорше проскочити в місто.

Під містом ставимо гармати на позиції, а піхота розсипається в розстрільну зправа і прямує на місто. Перед гарматами, у віддалі яких 100—150 кроків, цвінтар, ззаду недалечко хутір. Ми зняли гармати з передків, відвели коней до хутора, але не встигли підкопати сошника, як із цвінтаря д'стали густий рушничний вогонь по гарматах. Думаю тоді, що большевики недавно зайняли цвінтар, а не виключене, що й спеціально чекали, поки ми відведемо коні, щоб захопити гармати. В кожному разі вміть озвалися гармати й залипали картечами цвінтар з такою силою, що, здається, вимішали живих із мертвими. Впродовж кількох хвилин цвінтар замовк, а перед гарматами поборилися в коліно ями від картечів, з гарматників два легко ранених.

Коли ми увійшли до міста, то переконалися, що й тут господарила московська рука, бо 60 наших козаків було змасакрованих в страшний спосіб, поколотих багнетами, багатьох потопили в певних убікаціях. Помагала большевикам, як казали очевидці, молодь „благодарного населення“. На станції було вбитих теж декілька чоловік з виколеними очима. Не знати тільки, коли це зроблено, перед, чи по смерті.

Поховали їх усіх у братській могилі біля станції на присілку. Плакали

товариші зброї, плакали й мешканці присілку, бо за цих пару місяців зживлися з запорожцями, часто зустрічаючись у місцевій „Проєкті“, в якій уся Січ була членами.

Армія наша з боями віходить, уже большевики під Єлисаветградом.

Одного дня дістає от. Божко наказ з'явитися на означений час у штабі Південно-Східної групи, де має відбутися нарада всіх командирів окремих частин групи. На призначений час приїздимо до Бірзули і зголосуємося у нач. штабу полк. Змієнка, який просить до сальон-вагону от. Янова. Коли от. Божко бере туди й мене, полковник звертає увагу, що без адъютантів, але на якусь репліку Божка пропускає мене.

Зібралося тут з 15 командирів на нараду, як вийти з ситуації, яка наближалася скорим темпом. Реферував полк. Змієнко, як нач. штабу групи. Отже: большевики під Єлисаветградом, Денікін з французами й греками в Одесі, наша армія, залишивши Київ, віходить на захід, загрожена Вінниця, на Херсонщині, у нас у запіллі, оперують сильні групи большевицьких партизан під командою Григорієва і Ю. Тютюнника.

Різні були проекти, включно до тих, що найкраще нам віходить на Одесу й там получиться з Денікіном та аліянтами. Єдиний от. Божко пропонував залишити шлях Єлисавет-Одеса — нехай червоні зустрінуться з більми і зводять свої порахунки, а ми, цебто все наше військо, яке находититься в цім районі, залишивши Бірзулу, попрямуємо на Жмеринку, де підсилимо нашу армію й будемо мати один фронт, а на випадок невидережки відійдемо на захід, в Галичину і тим самим збережемо все наше майно і зброю. Але більшість була за те, щоб віходить на Одесу. Тоді от. Божко просить от. Янова звільнити його з групи й дозволити прямувати таки на Жмеринку. От. Янів погоджується звільнити Січ із складу групи, і ми покидаємо вагон.

Повернувшись до Балти, збираємося у дальшу дорогу, але ще мусимо зочекати зміни, яка має обсадити залогою м. Балту.

На другий чи третій день по нашій нараді, алярм із станції Бірзула. Партизани Кіршула вкрали із станції Бірзула бронепотяг групи й виїхали в напрямі на Слобідку. Група просить помочі, ми беремо бронепотяг, піхоту з важкими кулеметами й виrushаємо відбивати вкрадений броневик. З Бірзули виїздить з панцерником і кіннотою от. Козубський і на одній малій станції доганяємо злодіїв, які носять дрова на вкрадений броневик, бо такого люксусу як вугілля, майже не було. Коли ми пустили пару серій з кулеметів, а наша піхота почала вискачувати з вагонів, партизани залишили панцерник і втекли в ліси. Козубський почепив панцерник до свого броневика і поволі назад на Бірзулу.

Нарешті прийшла зміна, і ми можемо вирушити на Жмеринку. Тепер уже в Січі три великі ешелони, а тому що треба переїздити через вогнище Кіршула-Дячишина, заряджено поготівля, і кожний ешелон супроводить бронепотяг. Відпровадивши один до станції Крижопіль, вітається по другий, останнім їде частина кінноти, гармати і штаб Січі. Вночі з 12 на 13 березня ми щасливо минули „царство“ Кіршула. Я їду у возі з гарматниками, щоб бути ближче до гармат. Лігши відпочити, дрімаю, нараз чую якийсь тріск. Відхиляю двері і лечу в пропасть ночі. Потяг у повному русі. В леті зачіплююся за щось, роблю мертьву петлю і застригаю у весняному подільському болоті. Зриваюсь на ноги, протираю очі і в пітьмі ночі бачу величезну купу залізничних возів, один на одному. Чути крики людей, напереді хтось вовтутиться біля гарматського передка, а під ним другий стогне. Гарматник Руденко просить допомогти, бо когось придавило. З трудом підважуємо якимсь дишлом передок і витягаємо козака.

Катастрофа трапилася на високому залізничному насипі. Під самий насип підходить ліс, і за хвилину з цього лісу сипляться по потягу кулі. Падемо

на землю і повзemo через насип на другий бік. В безпорядку починають озиватися наші рушниці, нарешті залопотів наш кулемет. Чути нашу команду: „На насип, під колеса возів, стріляти по огнях в ліс!“ Стрілянина змагається з обидвох сторін. Нарешті вогонь з гармати, один, другий. По деякому часі стріли з лісу рідшають, аж нарешті і зовсім затихають. Хто стріляв з гармати, яким чудом озвалася гармата, коли гармати були на передніх плятформах, а вони вимішані з возами?

Все потім вияснилося. Одна з гармат вискочила з плятформи і скотилася з насипу в протилежну сторону від лісу. Командиром гарматного куріння був сотник Макогін, якому сили і зросту Господь не пожалував. Коли його викинуло з вагону і він побачив перевернену догори колесами гармату, він ухопив за колесо й поставив її „на ноги“, а що навколо валялися порозкидані набої, то він знайшовши гарматній набій помацяв шрапнель, зубами зірвав шапку з набою і порушив трубку, (віддалъ) підкрутив скільки далося, наставив догори дуло гармати і дав вогню. І це власне, мабуть, ошелешило партизан, які могли думати, що або підійшов наш пронепотяг, або катастрофа незначна, тому вони й відійшли в ліс.

Коли ж розвиднілося, ми побачили образ далеко гірший, як нам здавалося вночі. Партизани розібрали залізничний місток на насипі, і паротяг з розгону влетів у яму, а на нього ще 17 возів один на другий, з різним майном і боєприпасами. Ми ще мали щастя, що не повстала при тому пожежа, бо могло бути багато гірше.

Коли цілком стало видно, партизани побачили якої все таки вони наростили нам кащі. Тому вони зорганізувалися і повели наступ на потяг. Та ми вже за той час дістали підкріплення нашого бронепотягу, повитягали деякі гармати й поставили на позицію, як належиться. А що був якраз район московських сіл, то вже по мапі посылали їм запорозьких гостинців, як відбили наступ партизан.

Потім ремонтні залізничні команди, викликані з Крижополя й Слобідки, розтягали вози й направляли міст цілий день, а ми час до часу посылали гранати в московські села. Коли нарешті поправили міст і рушили в напрямі Крижополя, то довідалися, що Жмеринка впала в руки большевиків, а тим самим перекреслений був задум Січі дістатися в розпорядження штабу армії, бо штаб вирушив із Жмеринки на Захід.

З перейдом до Крижополя почався новий етап у житті Січі. Як і в Балті, тут відбувалося навчання, муштра, але в щоденному монотонному житті позначилася зміна — заблукав сюди український мандрівний театр в досить численному складі, з власною гардеробою і частинною декорацією. З дозволу комandanта міста театр поставив у досить великому залізничному театрі п'єсу „Степовий Гість“. А тому, що в містечку був зразковий порядок, дозволено було відвідати виставу і козакам Січі. На виставі було багато цивільних людей з місточка.

Довідавшися про незавидне матеріальне, а зокрема харчове становище театру, я запропонував їм приєднатися до нас, якщо, звичайно, погодиться на це от. Божко. Коли з'ясував це отаманові, він погодився прийняти їх до складу частини, наказав призначити для них клясовий вагон і зарахувати на харчування, з тим, що вони будуть два рази в тижні давати вистави для козаків, а коли буде приходити цивільна людність, то всі гроші, які вони дістануть за квитки, будуть належати до них. Артисти на це радо погодилися і з цього часу ми мали можливість час до часу відвідувати вистави. До Січі прибився також спілкій кобзар Митяй, яким ми з приємністю заопікувалися, а він, в подяку за опіку, співав нам думи козацькі. Сам він досить інтелігентний і великий український патріот. Потім большевики його розстріляли в 1921 році.

(Д. б.)

ДО ДЕСЯТИЛІТТЯ „СЛАВІСТИКИ“

Цього року сповняється десять років праці Інституту Слов'янознавства УВАН та серії його неперіодичних видань "Slavistica", що її редактує проф. Я. Рудницький. Ми вже писали в одній нашій статті (Свобода 1952, ч. 44 (347), коли відзначали п'ятиріччя „Славістики“, про ті завдання, які ставить перед собою Інститут Слов'янознавства. Там же ми дали короткий огляд 15-ти випусків „Славістики“, вказавши на конкретну працю, яку проробив Інститут Слов'янознавства (спочатку в Німеччині, тепер в Канаді) під керівництвом проф. Я. Рудницького.

Випуски „Славістики“ охоплюють різні ділянки з слов'янознавства: мову, літературу, історію, філософію, культурні відносини тощо. Звичайно, основну увагу приділено в них мовному питанню. Це основне завдання „Славістики“. Згадаємо тут, що в перших 15-ти випусках, за перших п'ять років, з'явилися такі важливі праці, як Р. Смаль-Стоцького і Я. Рудницького про завдання славістики взагалі й української зокрема (Slavistica ч. 1), праця І. Сидорука „Проблеми українсько-білоруської мовної межі“ (Slavistica, ч. 3), праця Р. Смаль-Стоцького "The origin of the word 'Ruš'" (Slavistica, ч. 6) і з тієї ж самої ділянки статті канадських учених — Сімпсона "The names 'Ruš', 'Russia', 'Ukraine' and their historical background" (Slavistica, ч. 10) та Кркомелла "Common English loan words in East European languages" (Slavistica, ч. 14), праці В. Чапленка „Мова, слова о полку Ігореві“ (Slavistica, 7) і Мітр. Іларіона „Українсько-російський словник початку XVII століття“ (Slavistica, ч. 11), дві статті — присвячені М. Гоголеві — В. Чапленка „Українізми в мові М. Гоголя“ (Slavistica, ч. 2) та П. Филиповича „Українська стихія в творчості Гоголя“ (Slavistica, ч. 13), стаття І. Мірчука „Das dämonische bei den Russen und den Ukrainern“ (Slavistica, ч. 8), стаття В. Кає-Кисілевського "Slavic groups in Canada" (Slavistica, ч. 12), статті про емігрантські культурні та наукові установи — Я. Рудницького "Slavic and Baltic universities in exile"

(Slavistica, ч. 4), його ж „Славістика в Канаді в 1950 році“ ((Slavistica, ч. 9) та Я. Бирicha „Сторінка з чесько-українських взаємовідносин“ (Slavistica, ч. 5). Щодо праці Я. Рудницького з серії „Slavica Canadiana“ (Slavistica, ч. 15), то про неї та ще інші з цієї серії буде окрема гадка далі.

Ми перелічили праці „Славістики“ лише за перші п'ять років. Від того часу, як з'явилися в світ ці праці, минуло дрігих п'ять років. За цей час „Славістика“ збагатилася новими науковими працями, і на них треба спинитися трохи докладніше.

В другому п'ятиріччі першою з'явилися відома славістичному світові праця Ю. Шереха "Participium universale in Slavischen" (Slavistica, ч. 16). Праця вийшла німецькою мовою. Автор відзначив тут важливий для сучасного стану дієприкметників факт, що майже в кожній граматиці слов'янських мов є твердження про штучне дієприкметникове творення, чуже для живої мови.

Центром уваги в праці Ю. Шереха є питання пасивних дієприкметників на -ний, -тий. Значення пасивності цих дієприкметників він визначає не за формальною ознакою (а це методологічно дуже важливо), а за ознакою їх зв'язку з іншими словами. Це дало йому підставу цілком слушно твердити, що „пасивність цих дієприкметників часто бліда“ (с. 9). Через цю втрату пасивності дієприкметник стає в близьку асоціацію з рефлексивними дієсловами (розгублений — розгубився) або з прикметником на -ний (підпитий — підпилій, закурений — закурілій).

До цієї ж ділянки належить і праця автора цих рядків, видана англійською мовою "Participial adjectives in Slavic languages" (Slavistica, ч. 29). Матеріали слов'янських мов, а між ними й української мови, показують, що дієприкметники активні тепер часу, як такі, зникли в народніх слов'янських мовах і лише в літературних мовах (в одних більше, в других менше) вони зберігаються (пор.

рос. „плачущий мальчик“, укр. „слухающая громада“, пол. „*wróbel należy do ptaków skaczących nie chodzących*“).¹

В цій праці вперше поставлено питання, що прикметники з дієприкметниковою формантами типу „гавсучий“, „співучий“ — дієслівного походження, а не дієприкметникового, як досі пояснювали вчені, виходячи саме з цих формальних ознак. Ці прикметники ставляться в один структурний ряд з прикметниками такого ж творення на *-ливий* (*кусочний* — *кусливий*, *балакучий* — *балакливи*) або на *-ний*, *-кий* (*запалюючий* — *запальн*ий, *говорючий* — *говіркий*).²

Одночасно згадаємо тут і про другу працю, видану трохи раніше „Українська мова та її становище серед інших слов'янських мов“ (Slavistica, ч. 20). Автор цих рядків ще раз переглянув групову теорію класифікації слов'янських мов і прийшов до висновку, що слов'янська мовна одність тривала значно довше, ніж це здавалось раніше; вона тривала ще деякий час після розселення слов'ян. Ця одність була в діялектичному розвитку всіх слов'янських мов, аж поки цей розвиток не завершився перетворенням колишніх діялектів праслов'янської мови в самостійні слов'янські мови, що засвідчили своє існування в ранніх історичних пам'ятках.

З цього виходить, що немає ні історичних, ані мовних підстав гіпотетично творити ще проміжну „спільно-руську правомову“, як це робив російський учений А. Шахматов і як це робить тепер советське мовознавство, датуючи початки формування української мови XIV ст. Відкинувши групову теорію розвитку слов'янських мов, автор цих рядків в питанні мовної близькості (спорідненості) поклав в основу не окремі групи слов'янських мов, як це робили прихильники групової теорії, а цілу праслов'ян-

ську мовну систему в її діялективному розвитку. Це єдино науково виправданий метод вирішення питання класифікації слов'янських мов. Українська мова в цій класифікації займає споконвічно окреме місце, як один з колишніх діялектів праслов'янської мовної системи.³

Цікаву тему порушив у своїй праці Ю. М. Луцик „Старо-церковно-слов'янська мова як мова релігійного культу“ (Slavistica, ч. 17). Серед славістів існує погляд, що старослов'янська мова має суттєво філологічне значення. Цю думку ще недавно висловив польський лінгвіст С. Слонський: „Przy języku... starosłowiańskim nie chodzi nam wcale o to, że był to język cerkiewny, lecz jedynie o jego zwykłą, żywą postać“.⁴ На це звернув увагу Ю. М. Луцик і доводить в названій праці велике церковне значення старослов'янської мови. Він спирається на два моменти, які виправдують потребу досліджувати цю мову „в релігійній площині“: 1. генетично-теологічний (свідомою метою Кирила і Методія було дати слов'янам літургічну мову) і 2. екзистенціальний (почавши з IX—Х ст., старослов'янської мови вживають і до нині в церковному Богослуженні, в пристосуванні до місцевих національних мовних традицій).⁵

Нарешті треба відзначити появу цінної праці І. Сидорука „Ideology of Cyrillo-Methodians and its origin“ (Slavistica, ч. 19). Автор коротко, але на чиленному матеріалі викладає ті високі ідеали, що їх оголосили Кирило-Методіївці. Правдиве зрозуміння християнської віри, моралі, любові, пошани до людської гідності, свободи від страху перед тиранами — все це здійснюється

¹ Див. ще: проф. Е. Тимченко. Слов'янська одність і становище української мови в слов'янській родині. „Україна“, Київ, 1924, кн. 3. — С. Смаль-Стоцький. Розвиток поглядів на сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. Прага, 1927.

² S. Słoński. Język starosłowiański. Warszawa, 1950, str. 2.

³ Див. Я. Рудницький. Нарис граматики старо-церковно-слов'янської мови. Мюнхен, 1947, ст. 2. Див. ще: О. Лотоцький. Національні елементи в християнстві. Духовна Бесіда. Варшава, 25. I. 1925.

¹ Див. П. Ковалів. До історії дієприкметників активних тепер, часу в слов'янських мовах. Записки Українського Вільного Університету. Мюнхен, 1957, ч. 1.

² Див. П. Ковалів. Прикметники дієслівного творення з формантами *'nt* в слов'янських мовах. Записки НТШ, т. CLXV. Нью-Йорк — Париж, 1956.

в демократії, в свободі і в рівності всіх людей. Автор порівнює ідеали Кирило-Методіївців з теперішніми ідеалами українського народу: українці, подібно до Кирило-Методіївців сто років тому, бажають бачити свою країну вільною в великій родині вільних демократичних країн.

Така була ідеологія Кирило-Методіївців. Вони були переконані в можливості будування політичного й соціального ладу серед людей на християнських основах. Звідси автор робить висновок, що ідеї Кирило-Методіївців є великим вкладом українського духа в прогрес людства, і, як такі, вони живуть вічно.

Проф. Я. Рудницький випустив ще, крім того, серію бібліографічних річни-

ків під назвою "Slavica Canadiana", де подається докладна бібліографія видань Канади за кожний рік окремо з різних сфер знання: загальна, релігія, соціальні науки, економіка, освіта, мова, література, історія тощо. Див. *Slavistica*, 15 (1951), 18 (1952), 21 (1953), 24 (1954), 27 (1955) і т. д.

Як бачимо, десять років „Славістики“— це десять років праці в галузі слов'янської науки і культури. Ці окремі видання, хоч може й скупі своїм розміром через брак відповідних фондів, безпereчно є значним вкладом в слов'янську філологію. І це в великій мірі треба завдячувати проф. Я. Рудницькому, який своєю невтомною працею зміг втримати це корисне видання, що сьогодні відзначає свою ювілейну дату.

Пантелеймон Ковалів

ПРО PARTICIPIUM UNIVERSALE В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ*)

В цій праці автор відзначає важливий для сучасного стану дієприкметників факт, що майже в кожній граматиці нових слов'янських мов є твердження про штучне дієприкметникове творчіння, чуже для живої мови. Щоб відповісти на питання, що спричинило занепад дієприкметників в слов'янських мовах, автор спочатку пробує вияснити ступінь поширення та значення дієприкметників в живій мові, при чому він надає значення тим літературним мовам, які пізніше

сформувалися й тепер стоять біжче до народної мови. До таких мов автор заражовав: словацьку, частинно сербську, білоруську й українську мови.

Ю. Шерех спиняється на характеристичних ознаках українських дієприкметників з відповідними паралелями з інших слов'янських мов. Як відомо, формально-граматичні властивості дієприкметника з'язані, з одного боку, з прикметниками, а з другого, — з діесловами. Властивості прикметників не викликають чіякого сумніву: це здатність узгоджуватись з іменником в роді, числі й відмінку, отже й здатність відмінюватись. Але не такі ясні діеслівні властивості дієприкметника, і тому різні дослідники (Paul, Hirt, Oesterreicher, Travnicek) неоднаково їх характеризують. Дієприкметник може мати такі властивості діеслова, як час, стан, вид, властивість керування (зв'язку) тощо. Але він може й не мати їх. Дієприкметник може втрачати виразні діеслівні ознаки й набувати значення отого своєрідного „participium universale“.

*) В моєму огляді „Славістики“ за п'ять років праці Інституту Слов'янознавства УВАН („Свобода“, недільне видання, 1952, ч. 44) я не міг обговорити останнього, п'ятнадцятого випуску „Славістики“, тобто праці Ю. Шереха „Participium universale im Slavischen“, бо вона тоді була ще в друку. Тепер я вважаю за потрібне докінчити той огляд, присвятивши праці Ю. Шереха окрему рецензію. Цей випуск вийшов в 1953 році (Вінніпег, Канада, стр. 1—43) в перекладі на німецьку мову.

Ю. Шерех переходить далі до розгляду цього питання на матеріалі української мови в порівнянні з іншими слов'янськими мовами. Він нагадує відомий факт застепаду в українській мові активних і пасивних дієприкметників теперішнього часу і активних — минулого часу. Зокрема щодо активних дієприкметників теперішнього часу на **-чий** (**-щий**), автор стверджує про них те, що досі було в мовознавчій літературі, тобто що вони в значній кількості втратили своє первісне значення дієприкметника і збереглись як прикметники (**пекучий**, **балакучий**, **трудящий** та ін.. А крім того, він стверджує факт, що в літературній мові трапляються й справжні (*echten*) дієприкметники на **-чий** („Пекуче сонце потрохи кінчало руйнуючу працю людини” — Черкасенко), але то „тільки окремі випадки, зумовлені чужими впливами” (с. 8).

Я хотів би тут подати свої міркування щодо згаданих форм дієприкметника і поставити їх як окремі проблеми сучасного мовознавства. Мені здається, що форми типу „пекучий” і „руйнуючий” треба розмежовувати як дві окремі семантическі, що мають різне походження. Прикметники на **-чий**, **-щий** (**пекучий**, **балакучий**, **трудящий**) треба виводити не від дієприкметників безпосередньо, як це досі робили мовознавці¹⁾ і між ними автор рецензований тут праці, а від дієслів, і тому між „пекучий” і „руйнуючий” ледве чи може бути будь-який генетичний зв'язок.²⁾ Перший тип — то звичайний прикметник дієслівного походження із суперлативним значенням прикмети; цей прикметник зовсім не має часовогого значення, бо дія тут з природи його творення не виявляється в процесі, а набирає характеру постійної властивості чи ознаки. Другий тип — звичайний дієприкметник із збереженням часового

1) В. Сімович. Граматика української мови. 1919, ст. 16—17. Проф. І. Отієнко. Нариси з історії української мови, 1927, ст. 83. Проф. П. Бузук. Нариси з історії української мови, 1927, ст. 84.

2) Хоч у своєму „Нарисі“ (ст. 235) Ю. Шерех цілком правильно каже, що суфікси **-учий**, **-ючий**... „творять прикметники від дієслів“.

значення: він указує не на властивість, а на стан дії, що тепер відбувається (**втікаючий чоловік** — тобто тепер втікає). Крім того, слід відзначити також функціональне значення наголосу, що в прикметниках завжди стоїть на суфіксі **й** підсилює його значення, тоді як в дієприкметниках він відтягається ближче наперед. Порів.: **гавкучий** і **руйнуючий**.³⁾ Коли вже говорити про походження цих двох типів, то можна тільки ствердити, що суфікси **-уч-**, **-юч-**, **-ач-**, **-яч-** походять від первісного форманта *part. praes. act. *-nt.*⁴⁾ Але про це докладніше в окремій статті.⁵⁾

Щодо активних дієприкметників тепер. часу на **-чий** зокрема, то ми поки що не можемо з певністю твердити, чи дійсно вони становлять собою спорадичне явище в українській мові.⁶⁾ Враховуючи деякі можливі синтаксичні функції дієприкметників (власне, функції атрибутивні, у зв'язку з чим ослаблюється дієслівний елемент і набувається елемент прикмети (про що докладніше подано в моїй статті „Українські активні дієприкметники“ (Наші Дні. Львів, 1943, грудень),⁷⁾ я б уважав за доцільніше поставити це питання як проблему, що вимагає спеціального дослідження.⁸⁾

Але не це є центром уваги в праці Ю. Шереха. Він докладно обговорює питан-

3) Порівн. те саме в пасивних формах: **печений** — **печений**, **варений** — **варений** та інш.

4) Див. Г. Ильинский. Прославянская грамматика. Нежин, 1916. Р. Смаль-Стоцький. Значення українських прикметників. Варшава, 1926. ст. 68.

5) Див. Пантелеїмон Ковалів. Прикметники дієслівного творення з формантом ***nt** в слов'янських мовах. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. CLXV, Нью-Йорк — Париж, 1956.

6) Див. Проф. П. Бузук. Нариси, 85.

7) Див. Пантелеїмон Ковалів. До історії дієприкметників активних теперішнього часу в слов'янських мовах. Науковий Збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання, том VI, Мюнхен, 1956.

8) Див. також Witold Taszycki. Imiesłowy czynne, teraźniejszy i przeszły w języku polskim. W Krakowie, 1924, str. 38—39.

ня пасивних дієприкметників на **-ний**, **-тий**. Значення пасивності цих дієприкметників він визначає не за формальними ознаками, а це методологічно дуже важливо, а за ознакою їх зв'язку з іншими словами. Це дало йому підставу цілком слушно твердити, що „пасивність цих дієприкметників досить часто бліда“ (ст. 9); натомість „в їх значенні домінує результативність, як наслідок дії“ (там же). Нпр.: **зморений**, **заклопотаний** та ін., де висловлюється результативність стану в цих випадках дієприкметник своїм значенням, як твердить автор, наближається до прикметника, але не переходить у прикметник, бо він, мовляв, зберігає дієслівну властивість керування („не дуже зморений“, „не заклопотаний дуже нічим“).

Через цю саме втрату пасивності дієприкметник на **-ний**, **-тий** стає в близьку асоціацію з рефлексивним дієсловом. Нпр.: **розвівився** — **розвігнутий** (розвігнутий хлопець"). Таке співвідношення дієприкметника й рефлексивного дієслова свідчить про те, що різниця між активністю і пасивністю вже зникла або ще в стадії заникання, бо дієслово „розвівився“ має виразно активне значення. Тому термін „**пасивний**“ автор далі ввесь час бере в лапки.⁹⁾

Це явище автор стверджує даними інших слов'янських мов, що їх подає в статті сербський лінгвіст П. Двордіч, який на матеріалі сербської і польської

9) Здається мені невдалим приклад, що його наводить автор з Головка: „Картини з недавнього минулого, стільки вже разів **передіелені жінкою**“, де дієприкметник „передіелні“ зберігає пасивне значення, поперше, тому, що має при собі орудний дієвої особи „жінкою“, по-друге, — що цей зворот може бути замінений описовою формою з прямим об'єктом: „Картини, що їх стільки вже разів передивилась жінка...“ Та й узагалі у письменників і поетів можуть траплятися не раз штучні творення, і треба бути дуже обережним. Нпр., у Т. Осьмачки маємо штучно утворену форму дієприкметника від неперехідного дієслова: „А я гадав, що це від Бога паска, із неба **впадена** моїм літам“. („Китиці квітів“, 36. поезій, ст. 22).

мов доводить, що „**пасивні**“ дієприкметники так само можуть творитися від рефлексивних дієслів і навіть від дієслів reflexivatantum. Напр.: серб.: *bojan*, *padan* (з *bojatise*, *ndatise*); польськ. *sprzadziewany* (з *spodziewać się*) та ін. В порівнянні з даними української мови Ю. Шерех робить висновок, що процес розвитку „**пасивних**“ дієприкметників у цих трьох слов'янських мовах проходив в однаковому напрямку.

Зв'язок „**пасивних**“ дієприкметників з рефлексивними дієсловами і навіть з reflexivatantum Ю. Шерех не вважає останньою фазою розвитку слов'янських дієприкметників. Він наводить факти творення цих дієприкметників і від нерефлексивних неперехідних дієслів. Нпр.: „Він почуває нелегку втому після поганої спаної ночі“ (Яновський), „Жура відсахнувся, як від гадюки, наступленої голою ногою“ (Панч) та інш. Ці факти відомі і в інших слов'янських мовах. Нпр., Полівка¹⁰⁾ подає такі приклади: чеськ. діялект. (північ.) *zajitej* (=zasly), *umzitej* (=umrly); польск. діялект. *umarty*, *zgnity*; в поль. літерат. мові *obżarty*, *rosipa morda*; в болгар. „татко е умрен“.

Цікаве зауваження щодо цих та інших прикладів подає Остеррайхер¹¹⁾, твердячи, що ці „**пасивні**“ дієприкметники „*mają mimo formy biernej znaczenie czynne*“. Це саме констатує Й. Гавранек¹²⁾, стверджуючи старослов. баянь, ст.-чеськ. *spanes*, словін. *zaspanec*. Це наводить Ю. Шереха на думку поставити питання: якщо в „**пасивних**“ дієприкметниках стирається різниця часу і стану, то чи не означає це, що вони прикметнюються, тобто перетворюються в звичайні дієслівні прикметники? Але відповідь на це питання він дає негативну: в *participium universale* все ж таки виявляється перевага пасивного або ак-

10) J. Polívka. Part. praet. pass. sloves intransitivnych ve slovanských naricích. Listy Filologicke, 1886, XII, narecích. Listy Filologicke, 1886, XIII, w języku polskim. Kraków, 1926. Rozprawy Wydziału Filol. Akad. Um. Serja III, tom XVI, 41.

12) B. Havranek. Geneza verbi v slovanskich jazyčích. II. V Praze 1937. Rozpr. Kral. Ceske Spol. Nauk. Tr. Fil. Jazyko zpřt. Nova rada; VIII. c. II, IV, 45, 79, 84.

тивного значення в кожному випадку вживання в їх кореляції з нерефлексивними чи рефлексивними діесловами. Характерно при цьому, що українська мова, яка належить до мов, що здебільшого схильні до творення *participium universale*, саме найчиткіше розрізняє дієприкметники і дієслівні прикметники (с. 23). Зате наприклад, в російській мові, як твердить Ю. Шерех (ст. 27),¹³⁾ дієприкметники пасивні на **-ний**, **-тый** від недоконаних дієслів не продуктивні і здебільша прикметнюються, тоді як в українській мові ці категорії взагалі є продуктивними.

В наслідок тенденції розвитку дієприкметників у напрямі до *participium universale* Ю. Шерех уважає цілком зrozумілим відродження в українській мові активів дієприкметників минулого часу на **-лий**, які мають те саме значення ревультивності. В цілому ряді випадків дієприкметник на **-лий** вживався замість дієприкметника на **-ний**, **-тий**. Нпр.: **підпитий** — **підпилюй**, **закурений** — **закурілій**, **запізнений** — **запізнілій**. Це спостереження автора дуже важливе для дальших глибших студій над цим питанням, з використанням матеріялу живої мови народу.

Але в автора все ж таки виникає питання: чому ж потрібно було відтворювати вживання дієприкметника на **-лий**? Потрібно було тому, на його думку, що дієприкметник на **-лий** не є цілковито тієї ж самої вартості, що дієприкметник на **-ний**, **-тий**, хоч вони дуже близькі до себе. Через те, що „пасивні“ дієприкметники, набираючи універсального значення, все ж таки не втрачають цілковито й пасивного значення. Отож, якщо спасіння, як каже автор, могло б бути відтворення давніх дієприкметників на **-лий**, які могли б творитися безпосередньо від неперехідних (префікових) дієслів. Вони уможливили б нормальнє творення *participium universale* від неперехідних дієслів (ст. 29).

Подібну тенденцію автор помітив і в інших слов'янських мовах, можливо ще в стсл., напр., іменник **оумрътвъ**, на його думку, вказує на злиття двох типів діє-

13) Див. В. Виноградов. Русский язык. I. Грамматическое учение о слове. Москва-Ленинград. 1947, § 79.

прикметників: **оумрълъ** і **оумръть**. Особливо це явище давнє в польськ. мові.¹⁴⁾

Взагалі розвиток дієприкметників у напрямі до *participium universale* Ю. Шерех розцінює як живий процес, що досі ще триває в слов'янських мовах, то сильніше, то слабше натрапляючи на отір книжної традиції. Причім в українській мові у зв'язку з цим процесом ще збільшується й дієслівність. В народній мові це збільшення дієслівності пішло так далеко, що навіть вживается **verbum finitum** без гіпотактичного сполучника на місці давнього дієприкметника. Нпр.: Юхим коваль, великий мій приятель і любить чарку (= люблячий) (Кошиць). Остапко візьме глечик у матері, радій і скучив (= скучний) (Головко). Навпаки, в російськ. мові, яка зберегла книжну традицію більше, ніж інші слов'янські мови, зберігаються більше давні часові форми дієприкметника, ставши на першкоді розвиткові *participium universale* (ст. 40).

Що ж до самої причини розвитку *participium universale*, то Ю. Шерех не шукає її виключно в формальній аналогії окремих слів, хоч другорядної ролі цієї аналогії він не заперечує. Вирішальним у процесі розвитку *participium universale* він уважає ті зміни, які відбулись у зв'язку з занепадом системи дієприкметників і перетворення цілої структури речення. Тим самим автор відходить від традиції молодограматичної порівняльної методи і підходить до методу типологічного трактування мовних явищ, методи, що в центрі уваги має мовну структуру.¹⁵⁾

Наприкінці подамо ще одно методологічної ваги зауваження. Ю. Шерех твердить, що *participium universale* — це живий процес, що досі триває в сло-

14) Див. Oesterreicher, Op. cit. 41.

15) Див. A. V. Isachenko. Versuch einer Typologie der slavischen Sprachen. Linguistica Slovaca. Bratislava, 1939—1940. I—II, 74—75. Ці методологічні позиції Ю. Шерех займає і в оцінці наукової діяльності відомого українського лінгвіста кінця XIX і початку XX ст. Костя Михальчука. Див. його книжку „Кость Михальчук“. Вид. УВАН, 1952, а також статтю „Українці мовознавці“ в паризькому журналі „Україна“.

в'янських мовах. Виходить, що глибших слідів цього процесу треба шукати в гуцлавині народних мов, зокрема народної української мови. На жаль, автор свої досліди обмежив на матеріалі головно творів письменників (Котляревський, Гулак-Артемовський, Марко Вовчок, Смолич, Головко, Тичина та ін.), майже зовсім обминувши величезні скарби народної мови. Тимто й картина тво-

рення *participium universale*, зокрема в українській мові не має тієї повноти, яку вона мала б, якби автор використав глибший матеріал народної мови.

Та з усім тим праця Ю. Шереха має безперечне значення в сучасній мово-зnavчій науці хоч би навіть самою поставою цієї дуже цікавої проблеми, що вимагає ще глибших студій на базі окремих слов'янських мов.

Огляди і рецензії

G. Rhode. Die Ostgrenze Polens. Böhlan-Verlag, Köln-Gratz, 1955.

Коли в ЗДА буйно розвинулося т. зв. советознавство, й автори, вчені й „учені“ вакидають публіку стосами книжок різної вартості й на різні теми з цієї ділянки студій, більш консервативна Европа веде перед у вивчанні Середньовіччя та Візантії. Треба звернути увагу, що зокрема багато робиться для вивчення саме східно-європейського Середньовіччя, а ціла низка праць на цьому полі, які появилися по 1950 р., має безпосереднє відношення й до української історії. Досить згадати хочби студію із соціальної історії України в 14—15 ст. Р. Бехтольда, монографію Г. Яблоновського про становище руського населення в Вел. Князівстві Литовському та оригінальну, хоч контроверсійну, працю Г. Пашкевича про початки Русі. До них тепер долучається об'ємиста студія проф. Роде про східну границю Польщі в Середньовіччі (поки-що, до 1401 р., дальші два томи доведуть її до наших днів), тобто, великою мірою саме про українсько-польську границю. Та автор не ставить собі завдання вивчати тільки зовнішню історію одної з численних граничних ліній на сході Європи, навпаки, він з цією основною проблемою в'яже другу важну проблему — справу східної границі Заходу, і в рямцих тієї проблеми вивчає критично польську теорію *antemurale Christianitatis*, теорію, згідно з якою саме Польща впродовж століть була окраїною й оборонцем Заходу, до того й розсадником західних ідей у середньо-східній Європі та й поза нею. Тимто, з одного боку, праця проф. Роде виходить далеко поза

льоальні рамці і є фактично причинком до цілості європейської історії; з другого боку, вона не є звичайною працею на історичну чи історично-географічну тему, бо автор раз-у-раз робить випади в ділянки політичної й церковної історії, як теж історії культури, географії, а навіть національної типології. Під цим оглядом це праця справді енциклопедичного характеру, яка надовго залишиться „останнім словом“ науки в цій справі, коли не через свої вдалі висновки, то в кожному разі вже через дбайливе зібрання фактового матеріалу. При цьому всьому хочеться зазначити, що книжку Роде дaleко легше хвалити (чи ганити, залежно від точки зору критика), ніж оцінити. Том, який має близько 500 стор. друку (з яких 50 стор. займає бібліографія) і який охоплює події за пів тисячі літ, прямо не міститься в звичайній рецензії журнального типу, і щоб подати критичний розбір думок і висновків Роде, треба написати бодай брошуру середніх розмірів. Тому єдино можлива річ — подати огляд того, що книга вносить у знання нашої власної історії, і тут, і там згадати про важніше нове чи автором наново переглянуте, і то з точки зору саме українського читача.

Наукові здобутки автора можна для вигоди поділити на чотири категорії: 1. причинки до методології студій середньовічних границь узагалі, 2. Його погляди на політичну й теренову еволюцію польсько-руської границі, 3. оцінку її політичного й культурного значення, 4. причинки до цілості східноєвропейського історичного процесу.

Щодо першого, то треба привітати ав-

торову картографічну інтерпретацію східноевропейських границь в обговорюваній добі. Проф. Роде зриває з традиційним модернізованим лінеарним розумінням границі і вводить концепцію „границяного простору“ (*Grenzraum*) як єдино допускальну можливість визначення середньовічної границі (ст. 29—30). Він відкидає **лінійне** визначення границь у добі, коли не завжди відомо, яка **територія** належала коли до якої держави. З другого боку, він відкидає загальноприйняті переконання, що, мовляв, середньовічні державні мужі мали ясне відчуття територіальної ціlosti своїх владінь, такого типу, яке дає модерна мапа. На його думку, середньовічний володар не був зацікавлений у територіальному поширенні, тільки в підкоренні якнайбільшого оподаткувального та зброєносного населення. Ці цікаві думки потребують ще детальнішої розробки, але самі собою вони логічні та річеві.

Щодо історичного розв'юю польської східної границі, то це саме є та частина праці, яка вимагала б написання „броншури“, де можна б розглянути авторові погляди з такою увагою, на яку вони заслуговують. В основному суть думок проф. Роде така: польсько-руська границя була великою мірою границею аж до упадку Галицько-волинської держави в 1349 р. Спроби збільшити польський стан посідання, типові для 11 і 12 стол. (Червенські городи) — український, для 13 стол. (Люблін). Та справжня зміна кордону в користь Польщі настає лише у середині 14 ст., а тривалим історичним феноменом стає тільки при кінці цього ж століття.

Щодо початків польської держави, Роде висуває тезу, що вона до 990 р. не могла перманентно включати Кракова з горішнім Повислям (земля вислян) — стор. 44. В наслідок такого стану речі а) Русь мала спільну границю з Чехією в 10 ст. (ст. 53) і б) Володимир у поході 981 р. не міг відібрати Перемишля й Червеня від поляків, бо згадані два міста до них не належали, а творили ~~один~~ дві державні організми (ст. 51-5). В далішому, Роде остаточно визначає територію Червенських городів як простір здовж лівого берега Бугу між Белзом і Холмом (ст. 48—50, 65). Болеслав Хоробрий польський заволодів Червенськими городами

в 1018 р., але тільки на „один тузин років“ (ст. 70), бо ж Ярослав Мудрий відібрав Белз уже 1030 р., а слідуючого — 1031 р. і решту Червенських городів. Дуже важко, що Роде відкидає можливість зайняття Червенських городів і їн. руських міст Болеславом II у 1069-77 рр. (ст. 74—81), коли то він допомагав Ізяславові відзискати Київ. Так само відкидає він гіпотезу багатьох польських істориків, які, спираючись на польського хроніста Кадлубка, говорили про залежність Перемишля, Володимира й Галича від Казимира Справедливого польського (остання четвертина 12 ст.) — ст. 100-4. Ця думка деяких польських істориків справді вийнятково несприйнятлива, бо 13-те стол. було, не дивлячись на важні переміни внутріз західноукраїнських князівств, періодом відносної стабільності українсько-польської границі. В розгляді подій цього століття велика заслуга проф. Роде в спрекцизуванні політичної долі Любліна, про який відомо, що в 13 ст. бодай два рази належав до Галицько-Волинської держави: раз у 1244-53 рр. і вдруге ок. 1290—1302 (ст. 110—113).

Шкода, що 14 ст. в книзі представлене відносно блідо. Йде тут, очевидно, про насліддя Юрія II галицько-волинського, отруєного в 1340 р. Хоч для своєї теми Роде не мав обов'язку переводити джерельної аналізи цілої політичної історії Галицько-Волинського князівства, він усе таки не повинен був поминути новішу українську літературу предмету (Кострубу, Андrusика, Левковича, Мацяка), головно підставові праці проф. Кордуби — „Болеслав Юрій II“, Краків, 1940, та його ж „Історію Холмщини й Підляшшя“, Краків, 1941. Саме остання праця є сьогодні найкращим оглядом історії Галицько-Волинської держави в перший половині 14 ст. і її напевно можна десь у Німеччині дістати. Вона має дуже велике значення саме для уточнення західної границі Гал.-Вол. держави, бо включає досліди Кордуби над північним відтинком українсько-польської границі, бувши тим способом своєрідним продовженням монографії Кордуби про границю Галицько-Волинської держави між Карпатами й Сяном, добре відомої Роде. Кордуба відкидає можливість, щоб Владислав Локетек польський посадив на галицько-волинському столі Юрія II. Годиться під-

креслити, що Роде, хоч він тут користується польськими обрібками матеріялу (Пашкевич, Домбровський), квестіонує і можливість такої піддержки Локетка і її евентуальне значення для пізнання політично-силового положення Польщі в середньо-східній Європі (ст. 124-5).

Зате, йдучи за Абрагамом і Пашкевичем, Роде приймає можливість (с. 173-4), що Юрій II приступив був до союзу Казимира польського з Людовиком угорським 1338 р. у Вишгороді, опираючись на записці Дубницької хроніки про руського князя *Lothka*. Очевидно, щоб прийняти таку можливість, треба погодитися, що Юрій хотів приступити до союзу, який був явно звернений проти нього самого. Шкода знов таки, що авторові невідома нова (1948) праця проф. Андрушака про останніх Романовичів, де ця проблема находить нове, дуже оригінальне наслідлення.

Тепер коротко про погляди Роде відносно проблеми польського *antemurale*. Автор приступив до вивчення цього питання з великим розмахом і вкладом енергії, може більшим, аніж справа вимагає, бо ж тут ситуація по суті ясна: історично Польща є східною окраїною римо-католицького сектора католицького релігійно-культурного круга християнського світу, але не більше. Для нас авторові думки важні тим більше, що вони помагають нам уточнити нашу власну позицію в системі європейського Середньовіччя, а до того дають новий матеріал для відповіді на питання „схід чи захід“, що займає таке визначне (часто перевільщене) місце в світогляді модерного українства.

Висновки проф. Роде такі: до кінця 13 ст. українсько-польська границя зовсім не була „границею двох світів“ в культурно-політичному сенсі (ст. 141). Польсько-українські взаємини були тісні й русько-польські княжі подружжя були часті (ст. 136). Устроєві різниці між польськими й українськими князівствами були незначні (ст. 139). Галицько-волинська держава займала в рямцах східної Європи зовсім своєрідне положення: бувши „передпілля“ і „висуненою стійкою“ монгольської імперії (формулювання, на мою думку, неточне, я лише передаю дослівно авторові думки — П. Г.), вона була зарозум, кажучи словами польського ж ко-

роля Локетка, „незборним щитом проти жорстокого народу татарів“ (ст. 136). Це був „cordon sanitaire“ між християнським світом і татарами (ст. 244). Зате ситуація змінюється в 14 ст. завдяки політиці Казимира Великого, діяльність якого автор оцінює дуже високо (ст. 257, 292-3 і ін.). Польська східна експансія, однаке, якої першим успіхом є анексія Галичини в 1349 р., має за рушійну силу політично-силові моменти (ст. 292), а не місіонерсько-цивілізаційні: *Die Missionierung über die Ostgrenze hinweg ist minimal*, (ст. 293).

На закінчення можна додати, що все це погляди віддавна висловлювані в такій чи іншій формі українською науковою. Я ще додав би, що українська наука не має дотепер задовільної інтерпретації діяльності короля Казимира, видатного польського монарха, якого діяльність має трагічне, але критично важке значення для української історії.

Щодо авторового вкладу в цілість вивчення структури східно-європейської історії, то хочу підкреслити лише два моменти: 1. Його авторитетне ствердження, що в заранні своєї історії Польща розвивалася на території **на схід** від Висли з Вартою як геополітичною віссю (ст. 22 і сл.) і 2. що автор послідовно вживає терміну *Reussen*, *Reussisch* для означення „Русь“, „руський“, замість методологічно дійсно непростимого *Russland*, *russisch* (ст. XI—XII). Навмисне спинуючися на тих двох моментах, бо вони символізують очевидний факт, що західна наука перестає бачити нас тільки в аспекті 1917-тих років (зате аж надто часто робимо це ми самі), але дійсно сягає *ad fontes* політичного життя-буття народів східної Європи.

З джерельного матеріалу автор не узгляднів вістки єврейськогоченого 11 стол. Еуди га-Когена, що подає деякі відомості про політичну принадлежність Перемишля в першій пол. 11 ст. Цю вістку дослідив І. Бруцкус у 1927 р., а в 1956 р. перевидали її в Польщі Купфер і Левіцкі. Дослідники (Бруцкус, Пашкевич і ін.) гадають, що вона підтверджує принадлежність Перемишля до Польщі в згаданому часі, я ж думаю, що вона зовсім виразно говорить саме за руськість Перемишля. Роде поминув теж і вістку 12 ст. Гервазія з Тілбері, що говорить

про дві річки, Aper i Armilla, які розмежовують Русь і Польщу. Aper — це очевидно Вепр. Щодо другої назви, то проф. Пашкевич прийняв інтерпретацію Брюнера, який ідентифікував її з Бугом; я ж думаю, що тотально неправдоподібним є, щоб якийнебудь обсерватор назвав границею дві річки, що пливуть паралельно одна до другої. Тому Й Армілля не може означати Бугу. Проф. Роде поминув і важні дані про географію Польщі й Руси арабського географа 12 стол. Ідрісі. Останній м. ін. передає назву Перемишля в формі Bīrīmusiā; повноголос у префіксі **пере-** виразно вказує на правдивість української назви міста.

З української літератури автор повинен був використати бодай названі вище праці Кордуби. В списку атласів не видно В. Кубійовича-М. Кулицького „Атласу України та сумежних країв“, Львів, 1937, а в списку вчених, що допомагали авторові, нема ні одного українця (хоч є 9 німців — це простиме — 3 поляків та 1 литовець...).

Після продумання книжки хочеться читачеві тішитися й сумувати. Тішитися, бо з'явилася солідна праця на тему, що нас цікавить, а в майбутньому зацікавить ще більше. Сумувати, бо таких книжок не пишуть українці, і виходить зовсім як у Шевченка:

Колись будем і по-своєму глаголать,
Як німець покаже, а до того історію
Нам нашу розкаже. **П. Грицак**

Ш. Леконт де Ліль: Поезії. Вибір і переклади М. Ореста. Мюнхен, 1956. Ст. 88.

Головні дати, що стосуються т. зв. парнаської школи, такі: 1852 — „Античні поеми“ Леконт де Ліля; 1862 — його ж „Варварські поеми“; 1886 — перший випуск „Сучасного Парнасу“ (всіх було 3); 1872 — „Малий трактат французького віршування“ Теодора де Бенвіля; 1893 — „Трофеї“ Ж. М. Ередії.

Парнасизм був не так реакцією на занепад романтичної поезії, як це в заключній статті думає М. Орест, а радше реакцією проти звільнення поетичної дисципліни. Леконт де Ліль намагався відродити поетичне мистецтво в усій його чистоті й повазі, парнаські висоти — це були, власне, класичні висоти, з яких тоді стягав поезію Лямартін. Хоч романтизм

не був де Лілеві чужий, проте він вініс у нього елементи дисципліни, він урятував мистецтво поезії від зливи безконтрольного слова, протиставивши їй прецизію вислову, добірну форму й точене слово. Українські неокласики, користуючи з досвіду парнаської школи, свідомо мали на увазі ті елементи дисципліни, протиставленої переволюційній розхристаності українського слова. Не проповідуючи ніякого конструктивізму, вони на базі близького нам античного світу (з якого тягнув свої соки й французький парнасизм) поклали міцні підвальнини під будову нової української поезії.

Леконт де Ліль відкидав сучасну йому добу, вульгарну і не-поетичну на його думку і в противагу їй культывував ідеали світу античного, особливо культу Краси, Людства, а врешті його легенди і міти. Його релігійні погляди були позитивістичні, він думав, що світ християнський знищив рівновагу й гармонію світу античного. Подібно думав і Шіллер (поема: „Боги Греції“), в нього також „Одін.. знищив усю казковість і фантазію старого світу. Отак ідеал Л. де Ліля був в іншій добі, в іншій цивілізації, звідси він черпав свою силу, але тут була водночас і його слабість, бо привиди минулого не заступлять живої віри. Поет мав повну свідомість цього і звідси його постійний пессімізм. Але це був не той пессімізм, що тільки заперечує й осуджує якесь явище: він своїй запереченній добі протиставив, як зразок, високі ідеали світу античного.

Цеякі з Лілевих поем просто пророчі. Кому на думку не прийде привиддя нашої атомної доби, читаючи такі кінеські образи, як ось:

...І буде так: земля, з наплодом
неподільно,
З орбіти вирвана гігантської насильно,
Тупа, сліпа, в вазі зростаючи, з виттям
Останнім, сповнена бушуючих нестям,
Об міць ударившись світила
всевладущу,
Проткне свою стару, мізерну
скаралущу,
Вогневі надр своїх і всім морям до дна
Крізь діри зяючі дасть вилитись вона,
І будуть залишки її нечисті мчати
В простору борозни — нові світи
зачати.

Ми не перевіряли з оригіналами докладності Орестових перекладів, це, зрештою, і так справа умовна. Важнє, що в тих перекладах уповні відчутина притаманна оригіналам інтонація, майстерно теж передана високість парнаського стилю і, сказати б, своєрідний патетичний жест слова. Вибір також задовільний, хоч можна було включити ще такі важливі для зрозуміння поезії Л. де Ліля речі, як „Dies irae“, „Анатему“ і поему „До модерних“ — усе твори, що мають значення для програми поетичної школи, яку він очолював.

С. Г.

Віра Вовк: Елегії. Українське видавництво, Мюнхен, 1956. Ст. 28. Обкладинка Анни Марії Мурісі.

В поезії Віри Вовк є певна філософічна поглибленість, річ, назагал, рідка в жіночих авторів, схильних швидше до ліричності. Все, що вона висловлює, є виявом її світогляду, точніше християнського світогляду. Автори цього типу схильні аж надто бути вчителями, моралізаторами й проповідниками. Віра Вовк не намагається бути ні одним, ні другим, ні третім. Її християнство є, передусім, сила, що формує її слово, її саму, силу, що дозволяє їй відкривати несподівану трансцендентну суть і „другий“ зміст, сковані в реальності речей. Її поетичні образи постають як справжні спонтанні відкриття істин, нераз засобом незвичайно простої метафори, там, де інший поет мусів би конструювати цілу вигадливу будову образів. Цей процес пізнавання трансцендентного авторка намагається усвідомити собі сама:

Коли ми візьмемо все незрозуміле
в жмені,
Неначе іграшку просту з барвистого
скла,
І, сміючись, зрозумімо всіх речей
сутність?

Вона відповідає на власний запит:

— Я знаю те так зрозуміло, як інші
речі,
Заворожені в нашій крові, яких нас не
треба вчити.

Віра Вовк — поетка наскрізь модерна, тільки ж її не тягне експериментаторство

задля нього самого. Її поеми є функцією ідеї, вони побудовані логічно й міцно, нагадуючи наче фрагменти грецької драматургії, тільки висловлені в новому оформленні і нераз із подивутідною вни-кливістю. Напр., Орфей говорить до Еврідіки:

...Вогненним листком виноградника
Владу на твої уста-пелюстки геранії,
розхилені на вітрі,
І вип'ю з них земну тяжінь своїм
пісням,
Що дико блукають бездомними
птахами простору.

В її поезії гармонійно поєднані мотиви українські із світовими, і ті світові не дають враження чогось чужого, — місцем буття української людини став уже увесь світ і почування Орфея, Трістана Йозольди, лицарів Граала, проблема героїв і тореадорів — є й акутними проблемами української душі. Правда, в нашій поезії ці теми не такі вже чужі, але Віра Вовк підійшла до них по-новому і свіжо. Як нам здається, поезія авторки не без впливу поезії південно-американської, проте ми знаємо її замало і доривково (Габріеля Містраль, Пабльо Неруда), щоб робити якісь асоціації. В кожному разі південно-американська поезія — замітне явище у світовій літературі і стичність її з українською варто відмітити.

Ми хотіли б іще підкреслити, що в молодої авторки наскрізь позитивний світогляд, який корисно вибивається на тлі сучасної нашої молодої поезії поза Рідними Землями. Ми недавно мали нагоду відмітити один поетичний образ одного поета з тієї самої молодої генерації, що й Віра Вовк. Він писав про людину, повну темрявою, як горщик. Той горщик у Віри Вовк наповнений зовсім іншим змістом:

Смерть є чудова, але життя нас кличе
В руду перспективу, терпіти
самотність, жагу,
Зносити гордо мозіль і ліпити в узорах
багатих
Надхненні збани на дощ, на ласку
Господню.

Робимо ці порівняння не на те, щоб когось підносити чи понизити, а для з'ясування дійсного стану нашої поезії, зокрема молодої, в якій зударюються різні світоглядові напрямки.

С. Г.

Віра Вовк. Духи і дервіші. Укр. В-во, Мюнхен 1956.

В особі молодої письменниці Віри Вовк сучасна українська література поза „зализною заслоною“ збагатилася правдивим талантом. Хоч літературний дорігок В. Вовк невеликий, але вже сьогодні можна сказати, що В. Вовк як своєю збіркою віршів „Елегії“, так і своєю автобіографічною розповіддю „Духи і дервіші“ запрезентувала себе як поетка і як письменниця у широкій скалі.

З усіх голосів (і це вийнятково чи сленних!) критики, мабуть, найкраще схарактеризувала творчість молодої письменниці Елізабет Котмаер,¹⁾ яка перевідкладаючи декілька елегій В. Вовк (ст. 72—77) у своїх примітках про авторку (ст. 105—106) пише, що „в сьогоднішній українській модерній поезії окреміше не становище займає Віра Вовк, її постаті сюрреалістичні, пов’язані сильно із старою традицією. Вираз навіть пантейстичний — невідомо часом, де кінчиться обряд, а де починається чарування, (у її творчості пробивається)... спонтанна релігійна світова побожність укоронована Христовою ідеєю.“

Саме на це треба звернути головну увагу, бо основним ядром розповіді „Духи і дервіші“ саме є оця „спонтанна побожність“, яка велить авторці разом із вродженим мистецьким тактом дивитись на явища життя зовсім інакше, від її сучасників, що більше, діаметрально інакше почувати, як почуває довкілля, і зовсім інакше сприймати те, що належало б сприймати так, а не інакше. Тому не дивно, що деяким рецензентам важко зrozуміти, як можна вістку про смерть улюбленого батька подати кількома лише рядками і то образово, зірванням музичного тону, або як можна не мати ненависті до німців? Для тих, що виховані у матеріалістичному світогляді, хоч вони може борються проти нього, як політичного устрою, до того ж, з підходом просвітянської літератури, озброєної вантажем фразеології, не буде зрозумілим, що найглибші почування, передані короткими рисками — це саме і є

мистецтво. А доказом цього у нашій літературі **Василь Стефаник**.

Віра Вовк — це представниця нового покоління в нашій літературі (не вживаємо такого модного слова, як „модерній“, бо воно вже таке збаналізоване, що стало мряковинням!), яке хоч і пов’язане — як згадано — сильно із старою трагедією (дитячі роки, дім), але для якого всі проблеми „старосвітських батюшок і матушок“ уже не існують. „Духи і дервіші“ це вартісний літературний твір, зумовлений (як правильно підкresлила в своїй рецензії С. Наумович,²⁾ „глибокою релігійністю і виразним католицизмом і принадлежністю до цього молодого покоління, сформованого уже на Заході“.

Гр. Лужницький

Беляєв, Володимир, Рудницький, Михайло. Під чужими пропорами. Київ 1956.

Недавно вийшла в Києві (1956) книжка п. з. Під чужими пропорами, яку написали два большевицькі автори В. Беляєв і М. Рудницький, що намагаються обезславити й очорнити все і всіх, хто боровся проти Москви й закладав підвалини для української національно-державницької ідеології. Вступну статтю написав якісь В. Сарбей, який каже, між ін., що „українські націоналістичні ватахки“ ще в 1890 р. активно допомагали ідеологічній війні проти Росії. Ось що йому болить! Не те, що ота саме Росія гнобила український та інші поневолені народи, а те, що українці боролися проти Росії, який він по-рабськи служить і стає в її обороні. Не українські інтереси він обороняє, а московські. Тому й великий українського історика М. Грушевського називає „заклятим ворогом українського народу“, бо той створив теорію „виключності“ і „відрубності“ „історичного шляху українського народу“ замість прийняття теорії московських шовіністів, що України нема, не було й не буде. Такими ж „зрадниками“ називає цей архізрадник і московський запроданець Костя Левицького, Головну українську раду, М. Василька, К. Трильовського та інших, а легіон УСС шпигунсько-диверсійними агентами Загальної та Головної української ради. Хрещеним батьком ОУН цей „знавець“ уважає не кого ін-

¹⁾ Weinstock, Moderne ukrainische Lyrik ausgewählt, übertragen u. herausgegeben von E. Kottmeier, Mannheim 1957.

шого, а самого Гітлера, а УЦК у Кракові і Львові очолювали „старі націоналістичні зрадники“ — Кубайович і Паньківський.

Про авторів оцей Сарбей пише, що Беляєв, це львівський письменник, відомий в радянській літературі автор трилогії „Стара фортеця“, а М. Рудницький, „один з найстаріших професорів львівського державного університету“, який своїми очима бачив „підлі й огидні діяння багатьох ватажків українських буржуазних націоналістів“. До цього ми додамо: а тепер своїми очима бачить найогидніші і найпідліші діяння банди московських послугачів, які не тільки зраджують, але й по-яничарськи нищать для Москви український народ.

Большевицький брехні й очорнюванню немає меж, а ненависть до української еміграції не дає большевикам і їх наймитам спати. Тому вони використовують усякі засоби, щоб її очорнити, обрехати і... розкладати. На міжнародний трибуні перший виступив був проти української еміграції московський душогуб Вишинський, а другий — яничар М. Бажан. Окрім того з'явилися брошюри Б. Дудиковича, Я. Вітошинського, О. Польторацького, М. Рубача, М. Герасименка, О. Гаврилюка, С. Тудора, П. Козланюка, К. Пелехатого, ну і Я. Галана. Остання в цій серії, це книжка Беляєва й Рудницького. Останній особливо багато мусів дати матеріалу для неї, бо жив у Львові. Це, мабуть, він пише, що у Львові в ті роки доживали свій вік „вірні пси австрійського престолу“, які ніби зрозумівши, що західні держави насміхаються з них, почали врешті боротися не за якусь там „автономію, а за право організувати приватний банк, або будьяке торговельне підприємство. Він теж, певно, пише, що голова парламентарного клубу Кость Левицький став головою комітету для будови українського театру, щоб знайти нове джерело прибутків. І він, як каже цей „найстаріший професор державного університету“, привласнив собі ті гроші, які зібрали галицькі громадян на ту ціль, пояснюючи, що весь фонд пропав через знецінення валюти. Отак змальовує М. Рудницький цього найзаслуженнішого галицького українського політика, який все життя

своє присвятив для справи українського національного відродження.

Пояснювати, що все це огідна брехня, немає потреби, бо галицьке громадянство занадто добре знає як то було з будовою українського театру і як поляки робили всякі заходи, щоб у Львові українського театру не було. А М. Рудницький напевно дуже добре знає, що поляки не хотіли дозволити на будову театру на площі, де був Муз. Інститут ім. М. Лисенка, бо це було в сусідстві польського костела, але він одержав завдання оплатити українських діячів і видумав історію з притисненням зібраних грошей. А тимчасом як хтось і привласнив собі той фонд на будову театру, то саме большевики, які в 1939 р. загарбали все україчське майно для ненаситної Москви. За одну ніч вони зробили всіх галицьких громадян жебраками, вмисно уневажнивши місцеву (польську) валюту в близькавичному часі без дозволу виміни старої на нову. Хіба може бути більше привласнення, а радше грабіж народного майна як те, що зробили москали!

Про політичні справи ці наклепники пишуть „несотворені“ речі, брехню і наклепи, фальшують різні події й факти, анзиваючи між ін. „Діло“ й „Свободу“ продажними газетками. Як цей автор, що працював у „Ділі“ до самого приходу большевиків до Львова може називати „Діло“ продажним, або як він міг працювати в такому продажному щоденнику — це секрет його особистого запродажства.

Не забули автори згадати і митрополита Шептицького, який, як вони кажуть, утворив за вказівками Ватикану Українську народну католицьку партію і... „намагався наблизити форми греко-католицького обряду до візантійської східної обрядовості, приховуючи за тим давні пляні покатоличення України за допомогою німецьких танків і унітського кропила“.

З цих кількох речень видно як знамінито орієнтується М. Рудницький у галицьких справах і пише, що на язик наплило. Адже всі знають, що митрополит Шептицький не був основником української народної політичної партії, тільки єпископ Хомишин, а митрополит оснував „Український Католицький Союз“, що не

був політичною партією. Пресовим органом Союзу був тижневик „Мета“, а УКА-НАПІ „Нова Зоря“ за редакцією О. Назарука. А в українській греко-католицькій Церкві богослужбою мовою не була жива українська мова, тільки старочерковна (староукраїнська) мова з українською вимовою, яка залишилась в українських церквах і досі.

Далі автори виписують на митрополита Шептицького ще гірші наклепи й огидну московську брехню, що, мовляв, митрополит був „приклонником“ фашизму та гітлеризму, „союзником“ Пілсудського, народним „шкідником“, „посередником“ між Ватиканом і українсько-німецькими націоналістами і всякі інші ідотичні ревеляції, з яких можна хіба сміятись, такі вони недоречні й недолугі видумки.

Згадуючи пасифікацію автори придумали, що „Діло“ й „Нова Зоря“ заявилися за пасифікацією, бо, мовляв, осуджуючи підпали, не осудили каральних експедицій.

Про полк. Є. Коновалця пишуть, що його вбили німецькі нацисти, руками одного з його найближчих співробітників, тому що Коновалець знав забагато таємниць нім. уряду.

Українських підпільників ненавидять за вбивство Миколи Кузнецова, відомого енкаведиста, що вбив губернатора Бауера і начальника канцелярії львів. губ. Шнейдера, а далі за вбивство ген. Сверчевського. Зате дуже радіють, що большевики розстріляли В. Охримовича.

Окремий розділ п. з. „Династія шпигунів“ присвячений родині Барвінських у Львові; до цієї лінастії автори заражо-

вують і б. посла Олександра Барвінського, отже сягають аж у минуле століття.

Найбільшими злочинцями уважають автори націоналістів, Мельника, Бандеру, Шухевича, Денцова, Врецьону та інших, називаючи їх агентами фашизму та американського імперіалізму.

Багато уваги присвячено в книжці українській поліції за німців, які автори нав'язують усякі злочини, виконані в дійності большевицькими агентами.

Не треба й говорити якими добродіями людства й українського народу змальовують автори московських большевиків, своїх хлібодавців, яким запродали свою душу й тіло. Вони звеличують т. зв. амністійний указ президії верховної ради ССРР і хочуть переконати українську еміграцію про большевицьку „гуманність“ і „толерантність“, але в той же час виявляють безмежну большевицьку ненависть до еміграції, яку большевики за всяку ціну хотіли б знищити й зліквидувати. Для цього вони вимагають репатріації від німецького та австрійського урядів, величезні гроші вкладають в акцію „Комітету повороту на батьківщину“, в якому деяку ролю грає і М. Рудницький.

Єдиною відповідлю української еміграції на всі ті наклепи й зневаги большевиків повинна стати збірна й об'єднана воля до праці серед свого й чужонаціонального оточення, щоб московський большевізм був правильно зрозумілій та належно оцінений. А тоді й постава західної людини до московського большевизму буде властива.

В. Мудрий

Бібліографія

Проліски. Альманах Т-ва „Рідна Школа“ в Клівленді. Накл. Т-ва Рідна Школа, Клівленд, Огайо 1957, 8°, 114 (+1) ст.

Гомзин, Борис (newfryingpan). Большевізм — органічне московське явище (Зі щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти). В-во „Україна і світ“, Ганновер 1957, 8°, 61 ст.

Смолій, Іван. Манекени, Новелі В-во М. Денисюка. Буенос-Айрес 1956, м. 8°, 151 (+2) ст.

Оглоблин, Олександр. Думки про Хмельниччину. Вид. Організації Оборони Чотирьох Свобід України, Нью Йорк 1957, 8°, 87 (+1) ст.

Донцов, Д. За яку революцію. Вид. Ліги Визволення України. Політична бібліотека ЛВУ ч. 12, Торонто 1957, 8°, 79 ст.

Ковальська, М. Ганна. Роман. В-во „Дніпрова Хвиля“. Мюнхен 1957, Німеччина, м. 8°, 127 ст.

Крупницький, Б. Д. Гетьман Пилип Орлик (1672—1742). Його життя і доля. Вступна стаття Олександра Оглоблина. В-во „Дніпрова Хвиля“, Мюнхен 1956 Німеччина, 8°, 78 (+1) ст.

Верховинець, М. Ідеш, брате мій... Думки й враження зперед десяти років. В-во „Бескід“. Пітсбург, 1957, 8°, 80 ст.

Клен, Юрій. Твори. 2 том. [Попіл імперії]. За редакцією Євгена Маланюка. Вид. Фундація ім. Юрія Клена. Торонто, Канада 1957, 8°, 349 ст. в полот. оправі. Ціна \$3.65.

Енциклопедія Українознавства. Словниковна частина 2. Зшиток 6. ст. 405—408.

Артюшенко, Юрій. По торах борців за правду і волю. Чікаго 1957, м. 8°, 63 (+1) ст.

Понеділок, Микола. Вітаміни. Гумористичні образки по той і по цей бік океану. В-во Ю. Середяка, Буенос Айрес 1957, м. 8°, 319 (+1) ст.

Шлемкевич, Микола. Галичанство. Життя і мислі, книжка третя. В-во „Клю-

чі“, Нью Йорк — Торонто 1956, м. 8°, 120 ст.

Неприцький-Грановський, Ол. Осінні узори. Поезії, том шостий. В-во „Життя й мистецтво“. New York — Chicago, 1957, 8°, 144 ст.

Сидор-Чарторийський, М. Ліля й Славко. Казка для чемних діточок. В-во Говерля, 1956, 8°, 16 ст.

Грінченко, Борис. Олеся. Ілюстрації роботи Г. Колодія. В-во „Говерля“, Нью Йорк 1957, 8°, 12 ст.

Знання. Журнал виховників Спілки Української Молоді. Рік III. Листопад 1956, ч. 2 (5) [Мюнхен], 8°, 16 ст.

Франко-Ключко, А. Рукописи Івана Франка в Канаді (Лист із Ліліка, Югославія, та інше). Праці Інституту Слов'янознавства УВАН за ред. Яр. Рудницького. ч. 28. Вінніпег 1957, 16 ст.

Рудницький, Степан. Початкова географія України. Друге поправлене видання за редакцією Є. Жарського. Вид. Шкільної Ради УККА, Нью Йорк — Філадельфія 1957, 8°, 136 ст.

Чапленко, Василь. Зойк та інші оповідання.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ:

ВИ МОЖЕТЕ ЗРОБИТИ ДЕШЕВИЙ, АЛЕ ВАРТІСНИЙ ПОДАРУНОК на іменини, уродини, чи з іншої нагоди, Вашим рідним і близьким, чи знайомим **ОДНОРІЧНОЮ ПЕРЕДПЛАТОЮ „КИЇВА“ — 3.60.** Цим напевно зробите приемність Вашим близьким, а нам таким чином придбаєте передплатника і підтримаєте журнал.

ФУНДУЙТЕ ТЕЖ „КИЇВ“ для різних університетських та публічних бібліотек і книгозбірень, з яких користають українці, в Америці, Канаді, Європі та в інших країнах.

Поширяйте „КИЇВ“ при кожній нагоді.

НАЙЦІКАВІША КНИЖКА ОСТАННІХ ЧАСІВ, це

Землею українською Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

збірка мистецьких репортажів з подорожі по Україні 20-их років.

Ціна 1.70 дол. Замовляйте в „Києві“.

Просимо шановних передплатників по-давати нам кожногасну зміну адреси (разом із новою подавати й стару) та додавати 10 центів.

НЕБУДЕННА, ПЕРША Й ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА ЕПОПЕЯ
„ПОПІЛ ІМПЕРІЙ“
Юрія Клена

ЗА РЕДАКЦІЄЮ Є. МАЛАНЮКА

ГОЛОСИ КРИТИКИ

В. ДЕРЖАВИН — Автор „Попелу імперій“ ... великий національний провідець та мислитель, що лишил свій творчий відбиток у духовому житті нації.

Є. МАЛАНЮК — Річ, у задумі своїм, маштабу Дантової поеми — явище у нашій літературі майже без прецеденсу. — Призначення і доля поета в нашій національній, але — раніш чи пізніш — і в світовій поезії.

Ю. ШЕРЕХ — Грандіозна спроба подати історію доби ... з філософського погляду... у великих узальненнях. — Вірш Юрія Клена тут досягає такої сили й такої гнучкості... що справді можна говорити про подію в нашій поезії.

352 сторінки друку в твердій полотняній оправі. Ціна \$3.65.

Передплата за люксусовий семитомник ТВОРІВ ЮРІЯ КЛЕНА (близько 3.000 стор.) — 20 дол. Передплату приймає:

Juriy Klen Foundation, 575 Queen St., W., Toronto 28, Ont. Canada.

НАШІ ВЛАСНІ ВИДАННЯ:

Слово о полку Ігореві	\$13.00
„Львів“ — літературно-мистецький збірник	\$9.00
Д. ЯРОСЛАВСЬКА — Помік берегами, повість (в тв. опр.)	\$3.00
В. МАРСЬКА — Буря над Львовом, повість	\$2.20
Л. ОЛЕНКО — Зелені дні, повість	\$1.20
Б. ПОЛЯНИЧ — Генерал W, повість	\$2.50
Р. ГАГТАРД — Дочка Монтезуми, повість	\$3.00
Б. А.-ДАВІДОВИЧ — Землею українською (в тв. опр.)	\$1.70

ІНШІ ВИДАННЯ:

М. ЗЕРОВ — Соннетаріон, поезії	\$1.50
Б. АНТОНЕНКО-ДАВІДОВИЧ — Смерть, повість	\$1.20
Є. СТРІХА — Пародези (в твердій оправі)	\$3.00
о. І. НАГАЄВСЬКИЙ — Кирило-Методіївське християнство	\$2.00
о. І. НАГАЄВСЬКИЙ — Рим і Візантія	\$2.50
Українські Січові Стрільці (альбом)	\$9.75
Ю. ТИС — Рейд у невідоме, повість для молоді	\$1.80
Т. ШЕВЧЕНКО — Кобзар у 4-ох томах	\$25.00
Енциклопедія Українознавства — I, II, III томи, в полотні	\$48.00

Хто замовить усі наші видання, одержить 20—25% знижки.

Замовляючи, висилайте відразу гроші — всі або частину.

Замовлення слати на адресу:

KYIW, 838 N. 7th St., Philadelphia 23, Pa. — Tel. WA 2-1699